

Christoph Weismann

HUMANIST MIHAEL TIFFERNUS (1488/89—1555), MENTOR VOJVODE KRIŠTOFA IN MECEN TÜBINSKEGA ŠTIPENDIJA*

* Naslov, izvirnika: Christoph Weismann, Der Humanist Michael Tiffern (1488/89—1555), Mentor Herzog Christophs und Mäzen des Tübinger Stifts, v: In Wahrheit und Freiheit. 450 Jahre Evangelisches Stift in Tübingen. Herausgegeben von Friedrich Hertel. Stuttgart 1986 (Quellen und Forschungen zur württembergischen Kirchengeschichte, Band 8), 47—80.

Vojvoda Krištof, Württemberski je bil na augsburskem državnem zboru aprila 1555 sredi težavnih pogajanj o verskem miru, tako odločilnem za protestante¹, ko mu je sel iz Stuttgarta prinesel pismo sporočilo o smrti njegovega zvestega starega učitelja Mihaela Tifferna. V pismu, odposlanem še na dan smrti, poroča maršal Wilhelm von Massenbach, vodja dvorne uprave, vojvodi:

»Vaši knežji milosti pokorno sporočam, da je magister Mihael Tiffernus zadnje dni zelo oslabil in zbolel in tako ležal celih pet dni; zato sem poslal k njemu mojstra Hansa, krojača [= kirurga?] v Schönbuchu,² ki je skrbel zanj in bil pri njem, dokler ni na današnji dan okrog petih umrl časne smrti.³ To je bilo zjutraj na veliki četrtek; 11. aprila 1555.

Skoraj trideset let je izobraženi humanist s Kranjskega v habsburški Notranji Avstriji malodane brez prekinitve spremljal svojega knežjega gospoda in mu svetoval: zdaj po mnogih bolehnih letih ni premagal bolezni in je umrl v hiši plemenitega svénika Albrehta Thumba von Neuburg v Stuttgartu. Ker Tiffernus kot najdenček ni imel sočudstva in tudi ni bil poročen, je prevzela urejanje zapuščine v svoje roke vojvodska uprava. Vse odločitve si je pri tem pridržal vojvoda sam in tej nalogi se je, kakor vemo tudi sicer za vsa območja njegove dejavnosti, posvetil zelo vestno in bil pri tem ves čas o zadevi dobro poučen do zadnje nadrobnosti. Zaradi teh okoliščin so se nam ohranili skoraj vsi akti zapuščinskega postopka, ki je trajal kake tri mesece.⁴ Tako lahko potek rekonstruiramo deloma do zadnjih nadrobnosti in pri tem spremljamo, kako je postal Tiffernus s svojo oporoko eden najpomembnejših mecenov tübinskega Štipendija (Tübinger Stift). S tem pa je, kot bomo videli, postal hkrati tudi pomemben pospeševalec reformacijske cerkve v svoji slovenski domovini. Zato si sme ob svojih slavnějšíh, prav tako na Württemberskem delujočih ali šolanih rojaki Primožu Trubarju, Ivanu Ungnadu z Ženeka in Juriju Dalmatinu⁵ lastiti vsekakor častno mesto v zgodovini južnoslovanskega protestantizma in v stikih med Württembersko in Slovenijo.⁶

¹ Glej k temu Briefwechsel des Herzogs Christoph von Württemberg. Hrsg. Viktor Ernst. Bd. III. Stuttgart 1902, zlasti XXIX—XLVI (Einleitung) in 122.

² Mišljen je v Schönbuchu ležeči gradič Einsiedel pri Tübingenu; »krojača« — mišljen je morda ranocelnik (Schneidarzt); kirurg — ni mogoče zanesljivo identificirati; morda je mišljen zdravnik Hans Bausch, ki bo še omenjen spodaj, vendar se ta sicer nikdar ne spravlja v zvezo z Einsiedlom.

³ »[E]uer [fürstlich] g[naden] fleg ich in underthenigkeit zu vernemen, das Maister Michael Diferfus vergangner tagen seer schwach und kranckh worden, und also bis in die fünf tag gelegen, dernalben ich Maister Hansen, den schneyder im Schonbuch zu ime verordnet, der sein gewart und stettigs bey ime gewesen, bis uff heutigis tags umb fünf urn, ist er zeitlichs todts gestorben.« Hauptstaatsarchiv Stuttgart [HStA] fond A 20, Büschel 65 (pismo nosi datum prezentacije 13. april). Citati iz aktov in tiskov so podani natančno po predlogah, pri čemer pa je poenotena pisava velikih in majhnih črk; ločila in raba u/v in i/j se ravna po današnjih pravilih in okrajšave so praviloma razvezane.

⁴ Zapuščinski akti v HStA, ki so zelo neurejeni, se delijo na naslednje fonde: A 274 (Universität Tübingen) Bü. 29 in Pu. [Pergamenturkunden] 8 in 9, A 20 (Hofsachen) Bü. 62 in 65 ter A 280 (Konsistorium) Bü. 177.

⁵ O njem gl. moj prispevek »Der Winden, Crabaten und Türken Bekehrung«. Reformation und Buchdruck bei den Südslawen 1550—1595, v: Kirche im Osten 29, 1986, 9—37 (tam nadaljnja literatura).

⁶ Za Tifferna gl. članek Rudolfa Kraussa v ADB 38 (1894), 293—295; Ignaz Oroschen, Michael Tiffernus, v: MHVK 13 (1858), 21 s.; [Gustav Bossert d. Ä.], Michael Tiffernus in seiner Beziehung zu den Regierungshandlungen des Herzogs Christoph, v: Württ. Vierteljahrshefte für Landesgeschichte N. F. 28

Postaje Tiffernovega življenja

Mnogo manj kakor o dnevih pred Tiffernovo smrtjo in po njej vemo o vseh 67 letih njegovega življenja. 'Roditi se je moral' 1488/89, kajti na njegovem nagrobniku je zapisano »vixit annos 67«. O njegovem izvoru in mladostni usodi govorita samo dva kratka avtentična viri: malce nejasni zapisi o Tiffernovem študiju v matrikah dunajske univerze in odlomek z zanesljivimi podatki v pismu Primoža Trubarja, ki ga je ta pisal iz Derendingena vojvodi Ludviku Württemberskemu. V tem važnem pismu opisuje slovenski reformator 5. oktobra 1585 hudo zunanjo stisko svoje »od papeža in Turkov mučene in preganjane« domače cerkve ob jugovzhodni meji cesarstva. Zato prosi vojvodo, naj še naprej dopušča, da bo dobrot Tiffernove ustanove deležna tudi njegova cerkev:

»Ker pa je magister Mihael Tiffernus ustanovil v Tübingenu štiri stipendije za zunanje [študente] in bil rojen Kranjec, čeprav le najdenček; ki so ga bili pustili v taboru Turki — njega je neki laški meščan, Erazem Stich, vzal k sebi, dal krstiti, ga poslal v šolo, v kranjski stipendij na Dunaju v burcha animi [prav: burša agni], prav tam je [postal] magister, in ko so držali [vaše] knežje milosti gospoda očeta bogoblagega hvalevrednega spomina [= vojvodo Kristofa] v [Dunajskem] Novem mestu in custodia [= v priporu], je bil postavljen za njegovega preceptorja, s katerim je tudi, ko je deželni grof [= Filip Hessenski] spet izročil deželo [Württemberg] vaše knežje milosti dedu hvalevrednega spomina [= vojvodi Ulriku], v nevarnosti za telo in življenje odjezdil: zato... je pravično, da so tudi Kranjci deležni dobrih del magistra Tifferna.«

Iz tega opisa, ki ga daje na splošno dobro poučeni Trubar, torej izvemo, da se je Tiffernus rodil v nekem neznanem kraju na Kranjskem, da so ga pri nekem vpadu ugrabili Turki, a ga na begu pustili v vojaškem taboru, kjer je bil potlej najden. Neki meščan iz Laškega (nemško Tüffer), župnijskega na Spodnjem Stajerskem, je vzela najdenčka k sebi in ga dal krstiti. Po imenu kraja, v katerem je preživel mladost, se je Mihael potlej imenoval »Tiffernus« ali »Tyfernus«; mimogrede: to je ista fara, v kateri je kasneje, ko je bil Tiffernus že zdavnaj zapustil svojo domovino, po naročilu tržaškega škofa deloval dvajset let mlajši Primož Trubar (1530–1535).⁹ Tiffernova mladostna usoda v teh deželah ob meji osmanskega cesarstva ni nekaj osamljenega. Od padca Konstantinopla 1453 je bil v večjem delu že zasedeni Balkanski polotok povsem brez brambe, dokončno prepuščen turškim osvajalnim pohodom zoper Zahod. Predvsem bliskovito delujoča krđela lahke turške konjenice.

(1919), 325–329. Poleg tega posamezni razdelki v naslednjih delih: Bernhard Raupach, Historische Nachricht von den Schicksalen der Christlichen Religion und der Evang.-Lutherischen Kirche in den Herzogthümern Steyermark, Kärnten und Crain... v: Johann Dietrich Winckler, Anecdota historico-ecclesiastica novantiqua [Bd. II] 8/9. Stück, Leipzig 1770, 233–460 (o Tiffernu 401–405; odlomek je ponatisnjen tudi v naslednjem delu); Christian Friedrich Schnurrer, Erläuterungen der Württembergischen Kirchen-, Reformati- und Gelehrten-Geschichte, Tübingen 1798, 449–453 in 541–544; Johann Christian Pfister, Herzog Christoph zu Württemberg, Bd. I, Tübingen 1819, 80, 86 s., 144 s., 165, 223 s., 484 in Bd. II, 1820, 5, 43–47, 118 in 120 s.; Theodor Elze, Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain, Tübingen 1877, Reprint mit Nachwort und Register München 1977, zlasti 6–8, 33–63 in 115; Mirko Rupel, Trubarjeva skrb za študente, Ljubljana 1965 (SAZU Razprave 6) [separat]; isti, Primus Truber, Leben und Werk des slowenischen Reformators, Deutsche Übersetzung und Bearbeitung von Balduin Saria, München 1965 (Südosteuropa-Schriften 5), 83 s., 141, 242 s. in 266 s. [cit. Rupel-Saria]; Walter Bernhardt, Die Zentralbehörden des Herzogtums Württemberg und ihre Beamten 1520–1629, Bd. II, Stuttgart 1972/73, 678 s.; Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja, Ljubljana 1979, 131, 133, 204–209, 231, 256 in 292 s.; isti, članek »Tiffernus, Mihael« v: SBL 12, 1980, 84–86.

⁹ Gl. spodaj str. 000 z op. 50 in 51.
¹⁰ »Nachdem aber [Magister] Michael Tyffernus 4 stipendia den externis zu Tübingen gestiftet und er ein geborhner Crainer gewest, wiewohl nur ein findelkind, im lager von türcken gelassen, den hat ein burger von Tyber, Erasmus Stich, aufgehabt [aufgehoben], tauffen laßen, in die schul geben, in das crainerische stipendium zu Wien in burcha animi [recte: burša agni] gebracht, alda magister, [worden], und als f[ürstlicher] gn[aden], gottseeliger hoch löblicher gedächtnis s[herr] vatter [= Herzog Christoph] in custodia [= in Gewahrsam] in der Neuen Statt gehalten, zum praeceptorii bestellt worden, mit dem er, auch, als der landgraff [Philipp von Hessen] e. f. gn. großvatter [= Herzog Ulrich] löblicher gedächtnis wieder eingantwortet, mit gefahr leibs und lebens entritten... demnach... ist billich, das auch die Crainer des M. Tyfferni gutthaten genießen.« Pismo, ki se je ohranilo v prepisu v zapuščini Bernharda Raupacha (Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek Cod. theol. 1146, 39–40) je natisnjeno pri Ruplu, Trubarjeva skrb (kot op. 6), 19–21 (citat 20) in s slovenskim prevodom pri Jožetu Rajhmanu, Pisma Primoža Trubarja, Ljubljana 1986, 292–294 (citat 293 oziroma 294).

¹¹ Rupel-Saria (kot op. 6), 33–42. Sicer pa je Pfister (kot op. 6) II, 118, že 1820 kot prvi pravilno identificiral kraj Tiffernovega izvora, kar je Orožen (gl. op. 6) prezrl.

tako imenovanih »akindžijev«, so v vojni in miru navdajala obmejno prebivalstvo s strahom in grozo, obšla neokretne vojaške bariere in puščala za sabo izropana in požgana našelja, preden so spet izginila v zaledju, ki so ga bili zasedli Turki. K premišljenemu terorju zoper prebivalstvo je pri tem spadalo tudi ugrabljanje žensk in otrok, ki naj bi služili kot sužnji. »Često divjajo,« piše Trubar v pismu Ivanu Ungradu, »le trije ali štirje Turki po naših vaseh in pobero ženam otroke iz rok in zbeže z njimi. Hudo je v teh krajih.«¹⁰ Ta vsakdanjost, strah, trpljenje in boji, o katerih spet in spet govorijo pisma južnoslovanskih reformatorjev, je nedvomno odločilno vplivala tudi na Tiffernovo mladost. Njegov krušni oče Erazem Stich — mož očitno premožne in vplivne družine, ki je v Laškem izpričana nekaj desetletij — je omogočil malemu Mihaelu, da se je dobro izšolal, in ga potlej poslal študirat na dunajsko univerzo.

O začetku in posamičnih etapah njegovega študija še ni mogoče dobiti popolnoma jasne slike; čeprav je v zadevnih aktih v arhivu dunajske univerze cela vrsta podatkov. Na V. univerzitetnih matrikah prideta v poštev za Tifferna dva vpisa. 14. aprila 1505 se je pri pripadnikih domače »avstrijske nacije« imatrikuliral neki Michael ex Tiffen in plačal običajno pristojbino 29 denarjev ali 4 groše.¹² Za letni semester 1511 pa so pri taistinnaciji vpisali nekega Michael Türck de Tiffar 4 gr., ki ga v taki obliki najdemo tudi 20. marca 1512 v matrikah artistske fakultete.¹³ Čeprav glede na starost bolj ustreza vpis iz leta 1505 (Tiffernus bi bil tedaj star 17, pri drugem datumu 23 let), povezuje slovenski raziskovalec humanizma Primož Simoniti, ki se je sploh prvi ukvarjal s časom Tiffernovega bivanja na Dunaju, z našim Tiffernom samo vpis iz leta 1511 (resda z lahnim zadržkom).¹⁴ Zdi se, da priimek »Türke«, kar pristaja Tiffernovemu otroštvu, vendar se nam danes sliši čudno, da naj bi bila dobila žrtev dednega sovražnika krščanstva, ime prav po tem sovražniku. Pa vendar: morda je bil to neke vrste vzdevek mladega Tifferna, s čimer bi bilo tudi pojasnjeno dejstvo, da tega imena po letu 1524 za Tifferna ne najdemo več. Kakor koli že, za zdaj ni jasno, ali je začel Kranjec Tiffernus študirati na Dunaju 1505 ali 1511, pa tudi za tiste čase ne nenavadna dvojna imatrikulacija spada v območje možnega.

Negotovost pa traja tudi pri nadaljnji Tiffernovi študijski poti. Šele 1523 namreč spet naletimo na njegovo sled. 4. marca tega leta doseže neki Michael Tiffernus ex Gurkfeldt pod dekanatom Bernharda Otta iz Stuttgarta stopnjo magistra in se 17. marca vpiše na artistsko fakulteto.¹⁵ Če je identifikacija teh zapisov z njegovo osebo pravilna, se potemtakem zdi, da je študij prekinil in v tem času deloval v Krškem (Gurkfeldt) ob Savi, kakih 30 kilometrov jugovzhodno od Laškega. S tem bi se ujela tradicija, ki sicer ni pobliže izpričana, da je bil Tiffernus že pred 1527 »vzgojitelj« plemiških dečkov.¹⁶ Nato je 1523 postal na Dunaju magister in je

¹⁰ »Es wünten, offit nur 3 oder 4 türckhen in unsern dörffern und nemen den weibern ire kinderen aus dem arm und rennen damit davon. Es gehet erbarmlich [zu] in disen landen!« Theodor Elze (Hrsg.), Primus Trubers Briefe. Tübingen 1897 (Bibliothek d. Litterar. Vereins in Stuttgart 215), 194 s.; zdaj tudi Rajhman, Pisma (kot op. 8), 121 oziroma 123. (19. 7. 1562 iz Ljubljane).

¹¹ Universitätsarchiv Wien (UAW), fondi M3 (matrike univerze), Ph 1 (matrike artistske fakultete) in Ph 9 (Acta facultatis artium moderna). Za naš čas so publicirane samo splošne matrike: Die Matrikel der Universität Wien. Bd. II (1451–1518/I), bearb. von Willy Szaivert und Franz Gall. Graz/Köln/Wien 1959/1967, in Bd. III (1518/II–1579/I), prav tako 1959/1971 (Publikationen des Instituts für Österr. Geschichtsforschung, 6. Reihe 1. Abt.).

¹² Prav tam II, 327, št. A 125. Kraj »Tiffen« je sicer na Koroškem, v tem primeru bi bil torej pisec ime slabo slišal ali se zmotil pri pisanju.

¹³ Prav tam II, 376, št. A 71 (14. 4. 1511); UAW Ph 1, zv. I, fol. 60 b (»Michael türck ex tiffen«), prim. Simoniti, Humanizem (kot op. 6), 205. Imatrikulaciji iz leta 1505 bi ulegel v artistski matriki ustrežati kvečjemu neki »Michael steyrer de lubaco« (= Ljubljana), ki je tam vpisan s pristavkom »pau-per« 15. 5. 1505 (Ph 1, zv. I, fol. 19 v), vendar je to malo verjetno.

¹⁴ Simoniti, Humanizem (kot op. 6), 205 in 256. Tudi Mirko Rupel je že ravnal tako: Primus Trubar an der Wiener Universität, v: Die Welt der Slaven 7, 1962, 423–427, tu 426. Da bi bila zmeda popolna, je septembra 1508 zabeležen še neki »Michael Tirk ex Cibinio« (= Hermannstadt, Sibiu na Sedmograškem); Matrikel (kot op. 11) II, 353, št. H 45; prim. še »Georgius Turckh ex Inferiori Jabuda« (= Dolenjsko), inkskribiran 14. 4. 1528 (prav tam III, 45, št. A 6).

¹⁵ UAW Ph 9, zv. IV, fol. 126 v (Simoniti, Humanizem, 256) in Ph 1, zv. I, fol. 138 v (»Michael ex Gurkfeldt«). Krško je rojstni kraj Jurija Dalmatina, prevajalca Biblije v slovensščino (ok. 1546–1589), ki je tam tudi obiskoval šolo gramatika Adama Bohoriča, prim. Elze (kot op. 10), 413 s. in 466 s.

¹⁶ Christoph Friedrich von Stälin, Wirtembergische Geschichte IV, Stuttgart 1873 (repr. Aalen 1975), 341.

tako 'dobil' pravico, še več: dolžnost predavati na artistski fakulteti.¹⁷ In res: njegovo ime se v naslednjih letih večkrat pojavi v aktih te fakultete: Dejstvo, da je ravno v zimskem semestru 1523/24 naš »Michael Turckh« predaval o Ciceronovem spisu »De amicitia«, spet govori za identifikacijo s Tiffernom, pri čemer je moč opozoriti še na to, da so izdaje Cicerona v kasnejši Tiffernovi knjižnici zastopane v precejšnjem številu. Pri siceršnjih omembah v aktih artistov je vedno naveden kot »M. Michael Tiffernus«; omenjajo ga akti predvsem kot eksaminatorja. Na enem mestu poroča fakultetni protokol, da je Tiffernus prosil za ključ biblioteke in ga dobil!¹⁸ Zadnja omemba z dne 19. marca 1527 pa pomeni obenem tudi konec njegovega bivanja na Dunaju.

Maloštevilnim podatkom o Tiffernovem študiju je treba dodati še važno dejstvo. Iz Trubarjevega zgoraj navedenega pisma iz leta 1585 vemo, da je Tiffernus na Dunaju spadal v burzo Pri jagnjetu (bursa agni) in bil pri tem štipendist študijske ustanove, ki jo je bil 1505 za svoje rojake ustanovil stolni dekan magister Briccus Preprost iz Celja.¹⁹ Takih štipendij je bilo tedaj na dunajski univerzi kar precej, med njimi npr. štipendija za študente z Württemberškega v študijski hiši Pri liliji (bursa liliorum), ki jo je bil ustanovil passauski stolni dekan Burkhard Krebs iz Herrenberga. Štipendijo je s svojim prispevkom dopolnil 1491 grof Eberhard im Bart. Precejšnji dohodek ustanove, letno 125 goldinarjev, je 1544 prenesel vojvoda Ulrik »zaradi nesporazumov glede ustanov« (»im Missverständnis wegen der Stiftung«) na štipendij v Tübingenu in šele vojvoda Krištof je 1558 spet vzpostavil štipendijo v burzi Pri liliji. Štipendija je obstajala še v začetku 17. stoletja in omogočila študij v mestu ob Donavi številnim Württemberžanom.²⁰ Da je Tiffernus na Dunaju nekoč sam užival študijsko ustanovo in tam spoznal tudi druge podobne ustanove, je gotovo nemalo prispevalo k njegovemu poznejšemu sklepu, da določi svojo dediščino za ta namen.

Če se ozremo na Tiffernova dunajska leta, je mogoče spoznati (in o tem priča ne nazadnje tudi biblioteka, ki jo je zapustil), da si je ta Kranjec v tem času pridobil temeljito humanistično izobrazbo. Sicer ni opozoril, da bi bil po magisteriju študiral na kateri od višjih fakultet (teologija, pravo, medicina), vendar tega tudi ni mogoče izključiti; če sodimo po profilu njegove knjižnice, bi bil v tem primeru poslušal predvsem teološka predavanja.

Dunajska univerza, na kateri je malo prej študiral Zwingli (1498/1500), je veljala tedaj za trdnjavo humanizma za evropski Vzhod. Pomembni učitelji kot Konrad Celtis (od 1497 do smrti 1508) ali pesnik, zdravnik in diplomat Johannes Cuspinianus († 1529), so učili na Dunaju, in Joachim Vadian je bil od 1508 magister, nato profesor in 1517 rektor dunajske univerze, preden je 1518 zapustil Dunaj in postal sedem let kasneje župan in reformator svojega rojstnega mesta St. Gallena.²¹ Tudi Ulrich von Hutten se je 1511 nekaj časa zadrževal na Dunaju pri Vadianu. Ne vemo, kako tesni so bili Tiffernovi stiki z njegovimi dunajskimi učitelji, toda njih imena dovolj jasno označujejo duhovno klimo, v kateri si je poznejši učitelj in vzgojitelj vojvode Krištofa pridobil izobrazbo.

Najbrž še pomladi 1527 je deželni gospod kralj Ferdinand poklical Tifferna v Wiener Neustadt za vzgojitelja vojvode Krištofa Württemberškega. Ni znano, kdo

¹⁷ Na to se nanaša podatek, ki ga je očitno prvi zabeležil Crusius, po katerem je bil Tiffernus »profesor philosophiae, se pravi na artistski fakulteti: Martin Crusius, *Annales suevici sive Chronica III. Frankfurt am Main 1596*, 607: »... doctum ac fidelem paedagogum, M. Michaelem Tiffernum Ungarum [to seveda pomeni], exprofessorem Viennensem«; podobno Raupach (kot op. 6), 401 (»Professor Philosophiae«).

¹⁸ UAW Ph 9, zv. IV, fol. 138 v (3. 5. 1525); druga mesta prav tam fol. 130 r (»Mgr. Michael Turckh«, 1. 9. 1523); 136 r (17. 9. 1524), 141 v (2. 1. 1526) in 147 v (19. 3. 1527).

¹⁹ Prim. zgoraj str. 000 z op. 8. O dunajskih burzah gl. Joseph Aschbach, *Geschichte der Wiener Universität [I]*, Wien 1865, 199 s.; o Preprostovi štipendiji: Simoniti, *Humanizem* (kot op. 6), 129–146.

²⁰ Prim. Joseph Giefel, *Schwaben und die Wiener Hochschule*, v: *Litterarische Beilage des Staatsanzeigers für Württemberg* 1890, 35–42; akti k temu vprašanju: HStA A 67, Pu. 1 in Bü. 2 in 3.

²¹ K humanizmu na Dunaju gl. Aschbach (kot op. 19) II, 1877, in Simoniti, *Humanizem* (kot op. 6) 124 ss.; o Celtisu: NDB 3 (1957), 181–183 (Hans Rupprich), o Cuspinianu: prav tam 450–452 (Hans Ankiewicz von Kleehofen); o Vadianu in dunajskemu humanizmu njegove dobe: Werner Näf, *Vadian und seine Stadt St. Gallen*, Bd. I, St. Gallen 1944, 117–159.

mu je posredoval to častno nalogo; morda bi smeli misliti na Tiffernovega dunajskega učitelja Cuspianiana, ki je (od 1512 kot cesarski svetnik) mnogo deloval na dvoru. Gotovo pa je, da je bilo to izredno srečno naključje za vojvodo Krištofa in s tem posredno za prihodnost njegove dežele, ki je bila tedaj pod habsburško nadoblastjo.

Krištof Württemberški, rojen 1515 v Urachu, se je moral po izgonu svojega očeta Ulrika (oktobra 1519) v marcu 1520 ločiti od svoje matere in prepeljali so ga na nadvojvodski dvor v Innsbruck, kjer naj bi ga vzgajali.²² V juliju 1525 se je mladi vojvoda s svojim dvorskim upravnikom Wilhelmom von Reichenbachom († 1529) in osebjem, ki je štelo kakih 15 ljudi, zaradi kuge in kmečkih nemirov preselil s Tirolskega na dvor nadvojvode Ferdinanda v Wiener Neustadt. Tam je dobil enajstletni princ, ki ga je dotlej poučeval neki po imenu neznani »kaplan in šolnik«,²³ za učitelja in vzgojitelja dunajskega magistra Tifferna. Že sočasni, Krištofovi biografi ne morejo prehvaliti zvestobe in zanesljivosti Tifferna, tega do smrtnega učenega spremljevalca württemberškega vojvode. Za Krištofa, ki je doraščal brez očeta, je postal v teku let nepogrešljiv prijatelj in svetovalec. Tako na primer piše stuttgartski kronist Sebastian Küng († 1561), ki je Tifferna najbrž še poznal osebno: »Njegov [vojvode Krištofa] preceptor je bil Mihael Devernes, mož izvrstne spretnosti, ki je zvesto vztrajal in ostal pri njem na vseh potovanjih, po nemških in laških deželah; zato se je posebno zgledoval po njem [= Tiffernu] in se podrejal in ravnal po njegovi vzgoji, svarilih in opominih, tudi v odraslih letih prav tako kot v mladosti, ja, ves čas ga je spoštoval kot svojega zvestega očeta.«²⁴

Predvsem Tiffernova zasluga je, da je spadal vojvoda Krištof med najbolj omikane kneze svojega časa, da je znal grško in očitno nenavadno dobro latinsko,²⁵ da je bil zelo načitan v klasični literaturi, v zgodovini, pravi in zlasti v teologiji, da je lahko o teh rečeh samostojno presojal in da je kot okreten govornik po Küngovem mnenju »imel prednost pred vsemi drugimi nemškimi knezi.«²⁶ In vse to lahko spet štejemo za bistveno predpostavko tega, da je Krištof pozneje v svoji deželi ustvaril enega najzgodnejših izobrazbenih sistemov 16. stoletja in se pri tem na primer tudi posebno zavezaval za ustanavljanje in dopolnjevanje bibliotek.²⁷

Vojvoda Krištof se je mudil v Wiener Neustadtu le nekaj let, ker je tudi tu življenje postalo prenevarno: Turki so vdrl v Spodnjo Avstrijo, oblegali Dunaj in nekoč po besedah njegovega zadnjega dvornega pridigarja Bidembacha neposredno ogrozili življenje mladega princa, ko je, le nekaj ur oddaljen od Neustadta, »komaj ušel klateškimi in neprizanesljivim krdelom z nekaj gospodi v kočiji in ga je rešila milostna božja previdnost in volja.«²⁸

²² Paul Friedrich Stälin, Beiträge zur Jugendgeschichte des Herzogs Christoph von Württemberg, v: Württ. Jahrbücher für Statistik und Landeskunde 1870, Stuttgart 1872, 468–503 (po tem tudi naslednje izvajanje). Stälinovi prepisi (bolj natančni in obsežnejši kot v tisku): HStA G 47 (Herzog Christoph) Bū. 1.

²³ Stälin (kot op. 22), 485 s. in Arnold Busson, Aktenstücke zur Herrschaft des Schwäbischen Bundes in Württemberg und zur Jugendgeschichte Herzog Christophs, v: Württ. Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 8 (1885), 214–221, tu 220.

²⁴ »Sein [= Herzog Christophs] preceptor ist gesein Michael Devernes, ein man einer fürbindigen [= vorzüglichen] geschicklichkeit, welcher auch bei ime trewlich in allen seinen raisen, in teutsch und welschen landen, ist verharret und bliben, dan er in [= ihn, Tiffern] besunder vor augen gehapt und sich seiner zucht, warnung und vermanung, auch in seinen erlangten jarn gleich wie in der jugendt, underworfen und geflissen hatt, ja in [= ihn] alle zeit als seinen getrewen vatter verehret: Ingrid Karin Sommer (Hrsg.), Die Chronik des Stuttgarter Ratsherrn Sebastian Küng, Stuttgart 1971 (Veröffentlichungen des Archivs der Stadt Stuttgart 24), 137. Prim. sodbe v nagrobnih pridigah za vojvodo Krištofom, ki sta jih napisala Balthasar Bidembach (»Kurzer und wahrhafter Bericht von dem Leben, auch seligen Absterben Christoffen, Herzog zu Wirtemberg . . . , Tübingen 1570, 5, 13 in 24) in Dietrich Schnepf (»Oratio de vita et morte . . . Christophori ducis . . . , Tübingen 1570, 13).

²⁵ Bidembach (kot op. 24), 4: latinsčino je »dermassen erlehret, daß ire f[ürstlich] g[naden] dieselbe nicht allein wol verstehen, sonder auch mit gutem iudicio lesen, reden und schreiben können und in solche übung gebracht, daß sie iren f.g. auch im alter nicht abgefallen, sonder von derselben geliebt und geübt worden«; kot primer navaja, da je znal vojvoda na pamet vse latinske pridizne tekste celega leta, evangelije in pisma – torej res obšudovanja vredni spominski dar.

²⁶ Chronik (kot op. 24), 137: »für all ander teutsche fürsten den vorgang hatt«.

²⁷ Prim. k temu Hermann Ehmer, Bildungsideale des 16. Jahrhunderts und die Bildungspolitik von Herzog Christoph in Württemberg, v: Blätter für Württ. Kirchengeschichte (BWKG) 77 (1977), 5–24, in Klaus Schreiner, Württembergs Buch- und Bibliothekswesen unter Herzog Christoph (1550–1568), v: Zeitschrift für Württ. Landesgeschichte 31 (1972), 121–193.

²⁸ »dem vorstreichenden unnd niemals schonenden hauffen mit etlichen herrn auff einer guttschen kurz [= knapp] entwischet und durch Gottes gnädige fürsehung und schickung errettet worden«: Bidem-

Ker je kralj Ferdinand zelo skrbno pazil na varnost svojega »državnega ujetnika« — saj je bil Krištof kot Ulrikov »edinec neke vrste« jamstvo »zoper Ulrika in deželo Württemberg — ga je dal odpeljati iz Wiener Neustadta. Od konca 1529 ga najdemo na Štajerskem, najprej v Leobnu, nato do konca oktobra ali začetka novembra 1530 v Rottenmannu. Na Štajerskem je — mimogrede povedano — istega leta postal deželni glavar Ivan Ugnad z Žeňeka, ki je pozneje kot lütrovski eksulant postal Krištofov svetnik.²⁹ Iz Rottenmanna predlaga Krištof, ki mu Ferdinand v nasprotju s pogodbo odmerja zelo skromna finančna sredstva, zvišanje plače za Tifferna, o katerem piše, da mu »zdaj« že v »četrto leto« (»jetzt in das viert jar«) zvesto in pridno služi. Priložena Tiffernova prošnja je doslej najstarejši ohranjeni dokument izpod njegove roke.³⁰ Kaže, da so prošnji, če sploh, ugodili le v omejenem obsegu, toda na Dunaju so se vendarle zavedali, da je treba kaj ukreniti, če naj Tiffernus ima razlog, da bi še naprej pridno in neutrudno kot doslej vztrajal v službi omenjenega vojvode.³¹

Malo kasneje sta Krištof in njegovo maloštevilno spremstvo na dvoru cesarja Karla V. in gresta z njim novembra 1530 po koncu državnega zbora v Augsburgu čez Württembersko — tamkajšnje prebivalstvo dere na kup v velikem številu — na Nizozemsko. Po približno enoletnem bivanju v Gentu in Bruslju drži pot skozi Južno Nemčijo na državni zbor v Regensburgu (pomladi 1532), in nazaj na Dunaj.³² Ko se od tod oktobra 1532 odpravljata na pot v Italijo in Španijo in se šušlja, da hočejo pretendent na württemberski prestol vtakniti v neki španski samostan, meni Krištof, da je prišel trenutek, ko je treba vzeti usodo v svoje roke.

Na begu, ki ostane sprva nezapažen, pozneje pa ga enoglasno vsi opisujejo kot zelo dramatičnega, zapusti Krištof, ki ga spremlja samo Tiffernus, na meji med Štajersko in Koroško popolno družbo in se čez salzburško ozemlje prebija na Bavarsko k bratoma svoje matere, bavarškima vojvodama. Ta beg z zveštim Tiffernom je v vseh dobah navdihoval fantazijo »domovinskega« zgodovinopisja in literature in pri tem je težko ločiti poezijo od resnice. Tako naj bi bila oba ubežnika podkovala konje z narobe obrnjenimi podkvi, da bi zmotila španske zasledovalce; in ko se je Krištofov konj poškodoval, naj bi mu bil Tiffernus prepustil svojega, sam pa bežal peš.³³

Z Bavarskega je mladi vojvoda energično in preudarno sodeloval pri prizadevanjih, da se njegov rod spet vzpostavi kot vladar v podedovani domovini, kar se je, kot je znano, v nasprotju z bavarškimi načrti posrečilo leta 1534 z restitucijo njegovega očeta Ulrika ob hessenski in francoski pomoči in pripeljalo do reformacije dežele.

Tudi v naslednjih letih do Krištofovega nastopa vlade je bil Tiffernus njegov stalni spremljevalec. Ker se je Krištof v tem času obrnil k protestantizmu — še zmeraj ni jasno, kdaj se je to zgodilo — je treba domnevati, da je isti korak najkasneje tedaj storil tudi Tiffernus. Izpričano je, da je kranjski magister umrl v evangeličanski veri, vendar ne vemo, kdaj in kako se je soočil z reformacijo. Z Luthrovimi pristaši je moral priti v stike že v svojem dunajskem času: Luthrovo pismo Cuspinianu (1521), pridige Paula Sperata v Štefanovi cerkvi (1522), usmrtilcev Ka-

bach (kot op. 24), 10; šele v 18. in 19. stoletju so to epizodo povezali s Tiffernom, ki da je rešil vojvodo; tako npr. Christian Friedrich Sattler, *Geschichte des Herzogthums Württemberg unter der Regierung der Herzogen II. Tübingen 1770*, 226, Pfister (kot op. 6) I, 80, in Elze (kot op. 6), 7.

²⁹ Briefwechsel Herzog Christoph (kot op. 1) IV, 1907, 288 op. 5.

³⁰ Pismo vojvode Krištofa od 9. 10. in Tifferna od 10. 10. 1530 spodnjeavstrijski, računski komori (Raitkammer) na Dunaju; prvo natisnjeno pri Stälinu (kot op. 22), 492 s., k drugemu gl. HStA G 47, Bü. 1, fol. 20.

³¹ Prav tam fol. 22 b, prim. Stälin (kot op. 22), 478: »ursach het, in gedachts Hertzogen diennsten vleissig und unverdriesslich wie bißher noch lennger zu verharren«.

³² Stälin (kot op. 16), 341—343.

³³ Prim. recimo Crusius (kot op. 17), 621 (v nemški izdaji 1733 II, 234 s.) in Pfister (kot op. 6) II, 120 s.; sceno z menjavo konja je na spomeniku vojvode Krištofa na Schlossplatzu v Stuttgartu upodobil Paul Müller (1899). Prim. nadalje Gustav Schwab, *Romanzen aus dem Jugendleben Herzog Christophs von Württemberg*. Stuttgart und Tübingen 1819, 49—57 (romanci 17 in 18, k temu str. 153 s.): o Krištofovem begu s Tiffernom.

sparja Tauberja (1524), na Dunaju natisnjeni spisi Luthra, Melanchthona, Karlstadta in drugih, prvi Ferdinandovi mandati proti lutrovcem in prekrščevalcem (1523, 1527)³⁴ — vse to spada v Tiffernova dunajska leta in bržkone ni šlo mimo dojemljivega humanista brez sledov. Tudi številnih reformatorskih spisov v svoji knjižnici gotovo ni kupil vseh šele v zadnjih letih svojega življenja.

Potem ko se je vojvoda Kristof sprva zadrževal pri svojih bavarskih sorodnikih, ga je njegov nezaupljivi oče 1534 poslal na dvor kralja Franca I. na Francosko. Kristofa, (še katoliškega) tekmeča za prestol, ki sta ga favorizirala Bavarska in vplivna stranka na stuttgartskem dvoru, naj bi tako za nekaj časa odstranili z württemberskega odra; to dejstvo je prineslo mlademu princu nadvse dragoceno razširitev obzorja. Tiffernus je bil med osem let trajajočim Kristofovim bivanjem v Franciji njegov »tajni pisar in računski upravitelj« (»Geheimschreiber und Rechnungsführer«).³⁵ Za oba je bil to nemiren čas z nenehnimi potovanji in vojnimi pohodi, hudimi Kristofovimi boleznimi, utesnjujočimi dolгови, pa tudi turnirji in bleščečimi prazniki; ob tem je tekla nepretrgana diplomatska dejavnost s te in one strani, da bi se razčistilo Kristofovo težavno razmerje do njegovega očeta in do cesarske hiše.

1538 se je princ prvič spet srečal s Karlom V. in najbrž je prišlo do nekakšne sprave med cesarjem in Kristofom, ki je pred nekaj leti zbežal z dvora. Tiffernus je ob tej priložnosti dobil plemiško pismo, v katerem je rečeno, da smo »Mi, Karel Peti, po milosti božji rimski cesar ..., dobrotno pregledali in upoštevali tolikšno poštenost, spodobnost, dobre nрави, krepost in razumnost, v kateri pred nami slovi naš in cesarstva ljubi, zvesti Mihael Tiffernus, prav tako tudi zvesto voljno službo, kakor jo obljublja izkazovati nam in svetemu cesarstvu in kakor jo more in hoče izkazovati«.^{35a} Zato dobi zase in za svoje potomce grb, ki je potlej popisan v vseh nadrobnostih in v pisanih barvah naslikan na pergamentni listini: v heraldično desno zravnano, diagonalno rumeno-črno razdeljen bik z zelenim vencem na črnorumenem polju.³⁶

Potem ko je Ulrik svojemu sinu Kristofu s pogodbo priznal pretenzijo na dediščino, je Kristof 1542 dobil od njega namestništvo v grofiji Mömpelgard (Montbéliard), ki je spadala k Württembergu; tja je prišel Kristof s svojim spremstvom 23. julija 1542. Tu je preživel osem razmeroma mirnih let, ki jih je izkoristil predvsem za intenziven študij teološke literature,³⁷ pri čemer je bil Tiffernus poleg Kristofovega mömpelgardskega pridigarja Johanna Engelmanna gotovo njegov najpomembnejši sogovornik. V ta čas (1544) spada tudi vojvodova poroka s komaj petnajstletno Ano Marijo, hčerko mejnega grofa Jurija Brandenburško-ansbaškega, ki je štel kot eden izmed prvih podpisnikov Augsburgske veroizpovedi med najbolj profilirane osebnosti med protestantskimi knezi. Zdi se, da je pri predhodnih ženitovanjskih pogajanjih v zaupni misiji sodeloval tudi Tiffernus.³⁸ Sicer pa je imel Tiffernus v času Kristofovega bivanja v Mömpelgardu pod sabo celotno oskrbo dvora in je o tem zapustil obširne obračune. V tej službi nikakor ni varčeval s kritiko in

³⁴ Grete Mecenseffy, *Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Graz/Köln 1956, zlasti 8–26; Gustav Reingrabner, *Protestanten in Österreich. Geschichte und Dokumentation*. Wien/Köln/Graz 1981, 15–31.

³⁵ Stälin (kot op. 16): 479; prim. tudi HStA G 47 Bü. 14.

^{35a} »Wir Karl der funft, von Gottes genaden Römischer Kaiser ..., guetlich angesehen und betracht haben solch' erberkeit, schicklichait, guet sitten, tugent und vernunft, darin unnsen unnd des reichs lieber getrewer Michael Tiffernus vor uns beruembt wirdet, auch die getrewen willigen dienst, so er uns und dem heiligen reiche zuthun sich erpeut und woll thun mag und sol.«

³⁶ HStA A 274 Pu. 7 (datirana Villafranca 16. 6. 1538); grb poenostavljeno reproduciran pri Otto von Alberti, *Württ. Adels- und Wappenbuch* II. Stuttgart 1899–1916, 841, in na Tiffernovem nagrobniku (gl. spodaj str. 000). V tej zvezi naj pripomnimo, da doslej ni znan noben Tiffernov portret.

³⁷ Bidembach (kot op. 24): 18: V Mömpelgardu je »alle opera Lutheri, des mannes Gottes, teutsch und lateinisch, sovill damals im truck gewesen, deßgleichen alle bücher des ehrwürdigen herrn Brentii und andere mehr, mit sonderm fleiß und iudicio außgelesen... auch der papisten und zwinglienschen bücher vil gelesen, und eins gegen dem andern, alles aber gegen dem wort Gottes gehalten, gewegen [= abgewogen] und probiert...«

³⁸ Pfister (kot op. 6) I, 165: Sicer pa Pfister (II, 43) tudi poroča, da sta bavarska vojvoda v tem mömpelgardskem času Tiffernu hotela pomagati, da bi se dobro poročil, a je odklonil (»zu einer ansehnlichen Heurath in ihrem Lande helfen wollen, welche er aber abgelehnt«).

nasveti nasproti svojemu gospodu, če se mu je zdelo, da stroški za življenje na dvoru niso v pravem razmerju z razpoložljivimi, zmeraj prepičnimi sredstvi.³⁹

Ko je 6. novembra 1550 v Tübingenu umrl vojvoda Ulrik,⁴⁰ je Krištof, ki se je že od oktobra mudil na Württemberškem, nemudoma prevzel oblast in preselil svoj dvor iz Mömpelgarda v Stuttgart. Tiffernus je sprva še ostal v Burgundiji, da bi tam organiziral odhod vojvodove družine in dvornih uradnikov, poskrbel za odpravnino služabnikov, ki so ostali tam, in uredil razne hišne zadeve, od nakupov vina in živine prek odprodaje odvečne slanine do nastavitve novega vratarja.⁴¹ Vrh tega se je tako poslabšala Tiffernova bolezen, o kateri prvič beremo v pisnih z dne 17. maja in 6. julija 1548,⁴² da se še ni upal na težavno potovanje (spremljal naj bi otroke vojvode Krištofa). Šele 9. julija 1551 pravi mömpelgardski rentni mojster Hans Wild v pismu Tiffernu (»zdaj v Stuttgart«): »Kdaj ste srečno, dobro in veselo prišli tja, to slišati bi mi bilo posebno veselje.«⁴³

Zadnja štiri leta svojega življenja je Tiffernus prebil v Stuttgartu, zdi se, da brez posebnih dolžnosti, bolehen; vendar tako, da se je lahko spet in spet kot vojvodov zaupnik zavzel za razne prosilce. Kakor je že v Mömpelgardu poravnal marsikateri spor med dvornim osebjem in se pri vojvodi žavzel za posamezne služabnike,⁴⁴ tako so ga tudi še v Stuttgartu ljudje prosili za posebno posredovanje: tako na primer nekdanji, pod vojvodo Ulrikom zelo mogočni in vplivni dvorni maršal Hans Konrad Thumb von Neuburg, ki je 1543/44 padel v nemilost in se je zdaj, oktobra 1551, štiri leta pred smrtjo, trudil, da bi ga po Tiffernovi priprošnji uslišal in pomilostil vojvoda Krištof.⁴⁵

Čeprav je bil v pokoju, je Tiffernus prejemal do smrti polno letno plačo rentnega komornega svetnika (Rentkammerrat) v višini 200 goldinarjev v denarju in celo vrsto naturalij kot vino, žito, les, obleko itd.⁴⁶ Tiffernus je s tem spadal v plačilni razred najvišjih vojvodskih uradnikov in je dobival prav toliko goldinarjev kot deželni dvorni mojster (Landhofmeister), maršal ali najbolje plačani tübiški univerzitetni profesorji.⁴⁷ Kljub tem dobrim dohodkom je moral Tiffernus kdaj pa kdaj prositi svojega gospoda za posebno doklado, ker je imel nenadajano visoke stroške zaradi bolezni, gospodinjstva s tremi ali štirimi služabniki in drugega življenja v rezidenčnem mestu. Medtem ko vojvoda Krištof praviloma, reagira na Tiffernove prošnje zelo velikodušno, se Tiffernu, vendar ne posreči, da bi mu bil podeljen majhen fevd, ki bi mu zagotavljal reden dodatni dohodek: fevdni sodniki (Lehenrichter) so zavrnili njegovo prošnjo, ki jo je bil aprila 1553 naslovil na vojvodo.⁴⁸

Pomladi 1555 se je Tiffernovo zdravstveno stanje tako poslabšalo, da ni več mogel vstati s postelje. Po nekem kasnejšem poročilu njegovega zdravnika Hansa Bauscha, ki je vsa štiri leta skrbel zanj, za hudega protinastega bolnika, je bolnik občasno ležal »v apoteki«, se pravi najbrž v hiši prijatelja, apotekarja Cyriaka

³⁹ Prav tam 43 s. (stavke, v katerih kritizira svojega gospoda, piše diskretno v latinščini! Prim. njegovo pismo od 31. 12. 1551 v HStA G 47, Bü. 14). Omenjeni obračuni s pripadajočo korespondenco v HStA G 47, Bü. 14 in A 267 (Mömpelgard), Bü. 197 e in 197 f.

⁴⁰ Po Waltherju Pfeilstickerju, Neues Württembergisches Dienerbuch I. Stuttgart 1957, § 214 naj bi bil Tiffernus postavljen za testamentarja pri smrti vojvode Ulrika, za kar doslej nismo mogli dobiti potrdila.

⁴¹ HStA A 267, Bü. 196, št. 31, 33, 35, 36, 40 in 44 (korespondenca med Tiffernom in vojvodo Krištofom 12. 3. do 26. 5. 1551).

⁴² Prav tam, št. 10 in 11 (Tiffernus Krištofu); šlo je predvsem za podagro (protin), kot sledi iz poznejših računov stuttgartskega apotekarja Christopha Sparra (HStA A 274, Bü. 29, priloge).

⁴³ HStA A 267, Bü. 196, št. 48: »Wann yr glucklich, wol unnd mit freuden daußen ankhommen, daß were mir ein sondere freudt zuvernehmen«.

⁴⁴ Prim. npr. prav tam, št. 10 in 31.

⁴⁵ Bossert (kot op. 6; pisma v Württ. Landesbibliothek Stuttgart Cod. hist. 2° 889, Bd. 45, fol. 3 in 4); o Thumbu von Neuburgu gl. Bernhardt (kot op. 6) II, 675 s. in Pfeilsticker (kot op. 40) I, § 4 in III, str. 384 (in register).

⁴⁶ HStA A 256 (Landschreiberei — Rechnungen) zv. 37 (1552/53), str. 301 a; 38 (1553/54), str. 293 a in 39 (1554/55), str. 290 a; A 17, Bü. 13 (Dienerbuch 1552) fol. 1 a; A 20, Bü. 62 (pisma od 29. 8. 1552, 29. 7. 1554 in 31. 7. 1554; prim. k temu še Pfister, kot op. 6, II, 44 s.). Tiffernova letna plača v vinu je bila 1 tovor (Fuder) vina (= 6 veder, skupaj kakih 1800 litrov) in bila vredna okroglo 30 fl. (prim. spodaj str. 000 in 000).

⁴⁷ Prim. k temu Bernhardt (kot op. 6) I, 94 ss.; HStA A 17, Bü. 12 in 13 c; za Tübingen: Universitätsarchiv Tübingen (UAT) 6/7 c (Acta Universitatis, letni računi 1551—1557).

⁴⁸ HStA A 20, Bü. 65 (3. 4. 1553).

Horna, na koncu nekaj časa tudi v hiši maršala Wilhelma von Massenbacha. Ta mu je, kot smo slišali že zgoraj, določil kot stalnega skrbnika nekega sicer neznane »krojača mojstra Hansa« (to je bil morda ranocelnik, Hans Bausch), z gradiča Einsiedel. Zadnje dni, so Tifferna — zdi se, da redno — obiskovali: prošt Johannes Brenz, kolegialni pridigar Matthäus Alber (nekdanji reformator v Reutlingenu) in dvorna pridigarja Engelmann in Gräter. Zdi se, da sta bila ob njegovi smrti zgodaj zjutraj 11. aprila poleg njegovih »fantov«, se pravi njegovih mladih slug, navzoča tudi Alber in Gräter.⁴⁹ Kot poroča Massenbach, so Tifferna v skladu z željo, ki jo je izrazil za živa, še istega dne pokopali v stuttgartske St. Michaelskirche. Njegov nagrobnik, ki je ležal v severni stranski ladji cerkve za prižnico in so ga v 19. stoletju prestavili na vzhodno steno veže pri severnih vratih, je bil uničen v drugi svetovni vojni, toda po sreči se je ohranila slika nagrobnika.⁵⁰ Na njem je Tiffernov grb in na robu napis:

»Doctiss[imo] • ac • sincere • religioni • deditiss[imo] • uiro • pientiss[imo]
• q[ue] • dućali • preceptorī • michaeli • tifferno • illyrico • monumentum •
hoc • pietatis • ergo • p[ositum] • vix[it] • ann[os] • 67 • obiit • an[n]o •
chr[isti] • 1555 • men[se] • april[i] • die xi • — i[esu] • o[ptimo] • m[aximo]
• s[acrum].«⁵¹

Tiffernova zapuščina

Wilhelm von Massenbach je, kot poroča v navedenem pismu vojvodi Krištofu, poslal po Tiffernovi smrti oba uradnika rentne komore (Rentkammer-Beamten) Hansa Röracha in Nikolausa Feleisna⁵² v Tiffernovo hišo, da bi »inventirala in, kakor je prav, popisala« (»inventiren und ordenlich uffzuschreyben«) celotno zapuščino. Še 11. aprila sta v navzočnosti Hansa Felderja, grajskega oskrbnika (Burgvogt) in gozdarskega upravnika na Einsiedlu; starega Tiffernovega znanca, pregledala vso hišo in popisala pokojnikovo imetje v treh sobah in petih izbah, v obeh vežah in v kuhinji v prvem nadstropju s kuhinjsko nišo (»kuchinstublin«) vred. Poleg celotne hišne opreme od pohištva do zadnje »železne žlice« (»eisin leffel«), posteljnine in siceršnjih predmetov sta inventarizirala živino in perutnino v hlevu (med drugim 6 krav in 4 teleta) in kar znatno zalogo vina v kleti (preračunano več tisoč litrov).⁵³ Vse to se je moralo zgoditi v hudi naglici zaradi praznikov in ker naj bi rezultat hitro sporočila vojvodi.

V sobi, »v kateri je ležal in umrl magister Mihael«, se je našla v skrinji, zaklenjeni z dvema ključavnicama; med drugim gotovina z ustreznim seznamom novcev,⁵⁴ srebrnina in dva inventarja, ki sta ohranjena med zapuščinskimi akti in veliko povesta o Tiffernovem imetju: najprej »Inventar vseh mojih oblek, platna in hišne opreme« (»Inventarium aller meiner klaiden, leinwant und haußrath«), ki ga je magister začel pisati 24. februarja 1553 in ga v zadnjem času dopolnjeval z raznimi beležkami o prodaji, novih nakupih itd., in potlej dragoceni, doslej zaman iskani »Katalog knjig častitega magistra Mihaela Tifferna, častitljivega vzgojitelja našega presvetlega kneza« (»Catalogus librorum venerabilis Magistri Michaelis Tifferni, principis nostri illustrissimi praeceptoris venerandi«), seznam 359 zvezkov v Tiffernovi biblioteki.⁵⁵ Popisovalca zapuščine sta našla knjige, kot je bilo v navadi, popi-

⁴⁹ Gl. poročili teologov Alberja in Engelmanna o testamentu: A 280, Bū. 177 (priloge), prim. spodaj, str. 000.

⁵⁰ Gustav Wais (Hrsg.), Die Stuttgarter Stiftskirche. Stuttgart 1952, 85, Nr. 61 in Abb. 61, od tod pri Simoniti, Humanizem (kot op. 6), 207; predloge — očitno perorisbe — doslej ni bilo mogoče ugotoviti.

⁵¹ Prevod: »Učenemu, čisti veri vdanemu možu in pobožnemu vojvodovemu vzgojitelju Mihaelu Tiffernu Ilircu je postavljen ta spomenik zavoljo njegove zvestobe; živel je 67 let, umrl v letu Kristusovem 1555, 11. dan meseca aprila. Posvečeno Jezusu najboljšemu najvišjemu.«

⁵² Rörach je bil obenem »Gewölbeverwalter«, torej vodja dvornih zalog, Feleisen tajnik rentne komore. O njiju in vseh v nadaljevanju omenjenih uradnikih gl. Bernhardt, Zentralbehörden (kot op. 6) in Pfeilsticker, Dienerbuch (kot op. 40).

⁵³ HStA A 274, Bū. 29 (inventar z dne 11. 4. 1555).

⁵⁴ Ohranjen prav tam kot zaključni račun (gl. spodaj).

⁵⁵ Oba inventarja prav tam, tvorila sta prilogi A in B k inventarju z dne 11. 4. 1555.

sané po formatih, v kamri poleg šobe, v kateri je pokojnik umrl, in sicer »s pomočjo zgoraj navedenega inventarja postavljene« (»vermeß obgemeltz inventarium nachainander ufgestellt«). V tej kamri je imel Tiffernus poleg tega tudi razne skrinje in potne kovčke z oblekami in zalogo blaga, orožje (puško, dva s srebrom obita meča in lovski nož), po eno vrečo in en sodček s pismi⁵⁶ in — svoj »Secretstuol« za skrite potrebe. Gospodje so to kamro zapečatili, skrinjo z denarjem so skrbno zaklenili, jo odnesli v deželno pisarno, Rörach pa je začasno spravil ključ.

Massenbach je priložil svojemu pismu z dne 11. aprila, naslovljenemu na vojvodo, inventar obeh popisovalcev zapuščine in oba Tiffernova seznama ter prosil za nadaljnja navodila, zlasti glede živine in osebja, ki je bilo še v hiši.

Vojvoda Krištof je v Augsburgu iz neke še hitrejšje novice že 12. aprila slišal za Tiffernovo smrt in takoj ukazal maršalu, naj ta do njegove vrnitve zavaruje vse važne listine, kolikor je zanje pristojen vojvoda.⁵⁷ Potem ko je 13. aprila dobil Massenbachovo poročilo in pregledal inventarje, je dal še istega dne nadaljnja navodila.⁵⁸ Če je Tiffernus naredil oporoko, naj jo »redni testamentarji« v skladu s Tiffernovo poslednjo voljo »eksekvirajo in dajo izvršiti, kajti mi«, tako poudarja vojvoda, »ne kanimo od njegove zapuščine vzeti ali imeti ne malo ne veliko«.^{59a} Če se ne najde nobena oporoka, naj do Krištofove vrnitve zapuščino zapečatijo. Živino naj v vsakem primeru prodajo in z izkupiščkom izplačajo in odpravijo služinčad, ostanek pa denejo v »zapečateno skrinjico« (»verpertschiert trüchlein«). Seznam knjig naj pregledata Kaspar Gräter in bibliotekar Thomas Zelling,⁶⁰ in če pokojnik ni v testamentu knjig komu zapustil, naj odberejo in ocenijo tiste knjige, ki jih vojvodska knjižnica (»Liberei«) nima; te bo potem vojvoda kupil. Krištof je poslal vse tri inventarje kot priloge, spet nazaj, novi inventar je opremil z nekaj obrobniimi beležkami.

V Stuttgartu je bilo po opravljeni inventarizaciji in po informacijah tistih, ki so nazadnje govorili s Tiffernom, jasno, da pokojnik ni zapustil testamenta. Zato je bilo treba glede nadaljnjega postopka najprej počakati na vojvodovo vrnitev. V tem času je najbrž nastal zapisnik, »tičoč se mojstra Mihaela dečkov in dekel« (»Maister Michel Tiffernus knaben und magt belangenndt«),⁶⁰ v katerem poročajo o svojem delu in plačilu vsi štirje posli, namreč oba fanta Sebald Mayer iz Cannstatta in Laux Felder iz Feldkircha (nečak omenjenega Hansa Felderja v Schönbuchu), stara kuharica Barbara Kilian in dekla Magdalena Miehlcher. Pozneje so dobili od vojvode, ki se je brugal za vsakega od njih, razmeroma velikodušno »odpravnino«: Mayer, ki je delal za Tifferna kaka tri leta predvsem kot pisar, je dobil 50 goldinarjev⁶¹ in zagotovilo, da bo, če bo primeren, sprejet v tübinski štipendij (Stift) ali vsaj v stutgartski paedagogium, Felder je dobil prav tako 50 fl., kuharica 20 fl. in mlada dekla 5 fl. in 5 bacov. Neki prejšnji Tiffernov sluga, Rudolf Koler, ki je postal po večletni službi pri njem v začetku 1555 višji pisar sveta (Oberratschreiber), se je obrnil naravnost na vojvodo v Augsburgu s prošnjo za »primeren delež« (»ein billiches«) iz dediščine svojega gospoda, ki da mu je bil obljubil testamentarno odpravnino in svoje nemške knjige.⁶² Teh knjig, kot bomo pokazali, naj-

⁵⁶ Pozneje je vojvoda o teh pismih določil, naj jih sežgo, vendar naj pisar Peter Weron poprej pregleda, če je med njimi kaj takega, kar bi kazalo ohraniti, prav tam.

⁵⁷ HStA A 274, Bü. 29 (12. 4. 1555).

⁵⁸ HStA A 20, Bü. 65 (13. 4. 1555).

^{59a} »exequiren und volstrecken lassen, dann wir gedenncken von seiner verlassenschaft weder wenig noch vil zunemen oder zuhaben«.

⁵⁹ O njuni dejavnosti za biblioteke vojvode Krištofa gl. Schreiner (kot op. 27).

⁶⁰ HStA A 274, Bü. 29 (priloga k inventarju od 11. 4. 1555, s Krištofovimi pripombami na robu), prim. potrdilo služinčadi prav tam pri prilogah za zaključni račun.

⁶¹ V nadaljevanju uporabljamo za goldinar, Gulden, ki bi ga bilo po kupni moči mogoče primerjati z današnjim zneskom kakih 300 DM, običajno okrajšavo »fl.« (florin). Goldinar so na Württemberskem v 16. stoletju po navadi delili na 15 bacov (Batzen, ba.) ali 60 krajcarjev (Kreuzer, kr.) (prim. HStA A 274, Pu. 8).

⁶² HStA A 280, Bü. 177 (priloge); o Kolerju gl. Bernhardt, Zentralbehörden (kot op. 6), I, 433. Koler sporoča 30. 4. 1555 iz Augsburga v pismu deželnemu kuharskemu mojstru Burkharthu Mitelinu še dodatne zahteve glede Tiffernove zapuščine (HStA, prav tam); prav tako prosi Mitelin, stari Tiffernov prijatelj (najbrž še iz Mömpelgarda), vojvodo, naj ga upošteva pri razdelitvi zapuščine (nedatirano pismo, prezentirano 2. 5. 1555, HStA, prav tam).

brž ni dobil, zato pa v skladu s Tiffernovim namenom »doto« [»Heiratsgut«] 200 fl. (to je bilo žanj dvajset letnih plač!), katerih obresti naj bi prejemal, dokler mu ne bi bila ob poroki izplačana celotna vsota (poročil se je 1562).

Cepprav državni zbor se daleč ni bil končal, je vojvoda Kristof 25. aprila odpotoval iz Augsburga in bil najpozneje 30. aprila spet v Stuttgartu.⁶³ Tam je vzel poleg siceršnjih poslov takoj v roke tudi Tiffernovo zapuščinsko zadevo in jo s svojimi uradniki hitro rešil. Najprej sta Massenbach in Franz Kurtz, vojvodov komorni tajnik in posebni zaupnik, v deželni pisarni odprla Tiffernovo »skrinjico« in natančno popisala njeno vsebino.⁶⁴ Važne dokumente kot vojvodovo zadolžnico za 1500 kron, ki jih je ta dolgoval Tiffernu, dobi vojvoda. 11. maja popiše in oceni po naročilu vojvodinje Tiffernovo posteljnino in sukno šotorni mojster (Zeltmeister) in vojvodski krojač Hans Raismann,⁶⁵ isto se, pač tudi v teh dneh, zgodi z vinom. Od obeh zalog je precejšen del odkupila uprava dvora: 13. junija opravi uradno inventarizacijo in cenitev srebrnine predstojnik kovnice in novčni nadzornik Sebastian Scherding, imenovan Goldschmid. Vrednost popisanih kosov znaša 198 goldinarjev, 1 bac in 2 krajcarja; ker gre za spominke, ki jih nečijo prodati, jih po vojvodovem naročilu namenijo teologom in dvornim uradnikom, ki skrbijo za zapuščinski postopek.⁶⁶

Morda še važnejše od inventarizacije zapuščine pa je bilo po vojvodovi vrnitvi — ker se ni našel testament — vprašanje pokojnikove poslednje volje. Da bi si bil na jasnem, je vojvoda prosil prijatelje magistra Mihaela, naj oddajo pismo izjavo: kaj vedo o Tiffernovih namenih glede »zapuščenege imetja ... kako ali kam bi jo bil hotel po svojem odhodu v smrt nameniti in testirati« (»gelassenen hab ... wie oder wohin ehr dieselben nach seinem todlichen abgang verordnen und testieren hette wollen«).⁶⁷ Glede tega vprašanja so se v spisih, ki so deloma prav obširni, vsi pa ohranjeni med zapuščinskimi akti, opredelili: teologa Johann Engelmann (že 30. aprila) in Matthäus Alber, dvorni zdravnik dr. Martin Stürmlin in apotekar Cyriakus Horn.⁶⁸ Vsi najprej soglasno poudarjajo, da je Tiffernus že dolgo nameraval napraviti oporoko. Na ustrezne opomine, poroča Engelmann, je Tiffernus že prej, že v Mömpelgardu, zmeraj odgovarjal, da »je pri njem vse odločeno in urejeno, lahko se potrdi v četrt ure« (»es sey alles bey ime entschlossen und geordnet, mög in einer viertel stundt confirmiert werden«). Prejšnjo jesen mu je Tiffernus naročil, naj z medtem umrlim tübinskim profesorjem magistrrom Michaelom Vayhom »misli na način, kako bi se mogla in hotela narediti pri univerzi v Tübingenu ustanova, ki bi se hotela nekaj revnim študentom v prid trajno izvajati zvesto po volji in mnenju testatorja« (»auff wege zugebencken, wie doch ein stiftung bey der universitet zu Tübingen kondte oder möchte furgenomen werden, die da ettlichen armen studiosis zu gut immerwerig und nach willen und mainung eins testatoris getreulich möchte exequiert werden«). Toda do posebnega pogovora, ki ga je hotel imeti Tiffernus s Vayhom, tedaj zaradi njegovega odhoda ni več prišlo. O zadnjem božiču da je Engelmann obhajal Tifferna z večerjo in ga ob tej priložnosti spet spomnil na testament. Tedaj je Tiffernus menil, da ve, da vojvoda ne bo obdržal ničesar od nje-

⁶³ Briefwechsel Herzog Christophs (kot' op. 1) III, 156 in 163.

⁶⁴ »Was in Maister Michel Diferus seeligen truchleyn erfunden worden«: HStA A 274, Bü. 29 (priloge, z ostanki pečata) in kopija v A 280, Bü. 177, št. 1, oboje z lastnoročnimi navodili vojvode Kristofa na robu. V skrinji je bilo srebro, nekaj dragocenosti, gotovina; zadolžnica, potrdila, Tiffernov pečat, plemiško pismo in drugo.

⁶⁵ HStA A 274, Bü. 29 (priloge): dva protokola; inventar vina prav tam.

⁶⁶ HStA A 20, Bü. 65: dva uradna prepisa z dne 28. 6. 1555, eden od njiju z lastnoročnimi Kristofovimi pripombami na robu; gre za naslednje predmete (v oklepajih prejemniki): 1 pozlačen »pokal« (Engelmann), 1 preprost pozlačen švicarski vrč s pokrovom (Brenz), 1 pozlačen kelih (Stürmlin), 1 garnitura 10 srebrnih kozarcev (Hans Felder 4, Hornmold 3, Bonacker, Feisen in sel v pisarni Stephan Braunlehner po 1) v pozlačeni skledi s pokrovom s Tiffernovim grbom (Alber), nekaj srebrnih žlic (Felder); tu je navedena še ura (»schlahendt ur«, Franz Kurtz) in 2 okovani skrinji, »Eselstruben«, se pravi potni skrinji, ki ju nosita na drogovi dvaj osla ali konja, ki hodita drug za drugim (kupil ju je vojvoda). V tem seznamu niso obsežne »dragocenosti« (očitno predvsem verižice in prstani), za katere so iztržili 90 fl. 2 kr. (A 274, Bü. 29). Glede srebrnine prim. Werner Fleischhauer, Renaissance im Herzogtum Württemberg. Stuttgart 1971, 212 s.

⁶⁷ Tako v Engelmannovi ekspertizi (gl. nasl. op.).

⁶⁸ HStA A 280, Bü. 177 (od 4 približno istočasnih spisov je datiran samo Engelmannov).

govega imetja in, da bo tudi brez testamenta vse namenil ad pios usus (za pobožne namene). Sicer pa gre le za tri ali štiri točke: Tiffernus da se je hotel spomniti (v oporoki) ubogih ljudi v stuttgartski hiralnici, prepustiti svoje knjige štipendiju v Tübingenu, preskrbeti nekaj študentov v Tübingenu — če bo šlo — s štipendijami za študij in z gotovino izplačati svoje posle.

Tudi Alber poroča, da je Tiffernus Brenzu in njemu večkrat omenjal testament, v katerem »hoče vse svoje knjige in imetje zapustiti štipendistom mojega milostnega gospoda« (»all sein bücher und vermügen wolle den stipendiaten m. g. herrn vermachen«). V dneh pred smrtjo pa je spet in spet odlagal izdelavo testamenta, ker je čakal na vojvodovo vrnitev in (po Hornovem poročilu) dejal: »Nekaj imam še govoriti s svojim milostnim gospodom in prepričan sem, da bo njegova milost kmalu prišla k meni, tedaj bom takoj vse določil in pravilno uredil in ne bom več odlašal, kajti, pri moji duši, bolan mož sem« (»Ich hab noch etwas mit meinem g. herrn zu reden und versich mich, sein g. werde baldt zu mir khomen, als dan und gleich wils ichs alles verordnen und ordentlich verschaffen und lenger nit verziehen, dan uff mein seel, ich bin ain kranckher man«). Verjetno je bilo vprašanje vojvodovega posojila pri njem tisto, kar je hotel sam urediti s Krištofom. Čisto nazadnje, nadaljuje Alber, ko je bil »zelo slab in je spregovoril le še nekaj besed, sem ga v navzočnosti magistra Casparja Gretterja in njegovih [t. j. Tiffernovih] učencev opominjal, naj svojo oporoko in poslednjo voljo, ker ne more več ničesar storiti, prepusti mojemu milostnemu knezu in gospodu, da bo ta po svoji knežji in krščanski čudi, kakor mu tudi zaupa, dal za to poskrbeti in urediti, nakar je glasno odgovoril Ja, ja, in še dejal: vse siromakom« (»gar schwach und wenig wortt mher geredt, hab ich in [= ihn] inn beysein M. Caspar Gretters und seiner [= Tifferns] jünger vermanet, das er seinen testament und letzten willen wolle, dieweil er nicht mher handeln kind, m. g. fursten und hern übergeben, das er nach furstlichem und christenlichem gemut wolle dasselbig, wie er im auch vertraw, bedencken und ordnen lassen, daruff er mit lauter stimm geantwurtet Ja, ja, und darzu gesagt: alles den armen«).

Najobširnejše poročilo podaja Tiffernov dolgoletni prijatelj Cyriakus Horn. V marsičem se sicer ujema z drugimi poročili, pri vsem pa ima še natančnejše podatke, na katere so se deloma tudi opirale poznejše odločitve. Po Hornu naj se 400 goldinarjev gotovine naloži za posebno hiralnico in od obresti naj dobijo siromaki v njej podporo pri nakupu obleke in podobnem. 200 goldinarjev naj dobi stuttgartska ubožna blagajna, jih naloži in iz obresti pomaga domačim revežem. Tiffernove knjige naj pridejo vse v štipendij v Tübingenu, »ostanejo tam neločene in tako ostanejo skupaj brez spremembe v korist štipendistov, da se bodo učili iz njih« (»alda pleiben unzertrent und also beyanander pleiben unverändert den stipendiaten zu guttem darin zu lernen«). O tübinskih štipendijah Horn začuda ne pove ničesar, zato pa — v nasprotju z drugimi poročili — zelo natančno opisuje nadaljnje Tiffernove namene: tako predvsem podpore za njegove posle, kakor smo zanje že izvedeli. Prav tako poroča samo Horn, da se je Tiffern ukvarjal z mislijo, da bi oblasti mladoporočenim rokodelcem vsako leto namenile neke zneske, ki naj bi jim olajšali začetek opravljanja poklica; na ta načrt se pri razdelitvi zapuščine niso ozirali. Naposled pa da je hotel Tiffernus zapustiti hišno opremo svojim prijateljem Christophu Hessu, Christophu Thomasu, otrokom Hansa Bayerja in ne nazadnje njemu, Hornu, in njegovi družini, medtem ko naj bi Kolerjev, slepi brat v špitalu dobil njegov volčji kozuh. »Prav tako je [Tiffernus] tudi naročil, kar je še drugega kot srebrnina, verižice itd., to naj vzame moj milostni knez in gospod, od katerega vse to prihaja. (»Item er hatt auch gemelt, was nacher weytters da ist als silbergeschirr, ketten etc., das nem mein g. fürst und h., von dem es alles herkhombt«).

Tem mnenjem so se pridružile še druge izjave in prošnje Tiffernovih prijateljev in znancev. Poleg tega je bilo še nekaj oseb, ki jim je bilo treba plačati oprav-

ljene storičve ali poravnati njihove račune.⁶⁹ Veliko truda in pisarije so imeli uradniki tudi s terjatvijo 200 do 300 fl., ki jo je uveljavljal neki Claudius Singer (Claudt Aubert), toda po zaslišanju več prič (zadeva se vleče skozi vse akte) je zaradi pomanjkanja dokaznih dokumentov niso priznali.

Da bi počasi dobili pregled čez ves zapuščinski postopek, so med 1. in 5. majem, torej še pred koncem popisov in cenitev, na podlagi izjav prič in predloženih terjatev sestavili prvi seznam, označen z izrazom »legatio«, s 23 postavkami izdatkov iz zapuščine. Vojvoda Krištof jih je opremil z izčrpnimi opombami.⁷⁰ Ta seznam je poslal 5. maja skupaj z dotlej obstoječimi inventarji, izjavami prič Engelmanna, Alberja, Stürmlina in Horna in siceršnjimi zadevnimi akti deželnemu dvornemu mojstru (Landhofmeister) Balthasarju von Gültlingenu in direktorju cerkvenega sveta Sebastianu Hornmoldu. V spremenem pismu ukazuje obema visokima uradnikom, naj pregledata akte in, ker je Tiffernus umrl »brez testamenta ali legiranih dedičev« (»ohne ein testament oder legierte erben«), »pretehtata in premislita, kako in v kakšni obliki bi bilo treba navedeno zapuščino s pridom in bogu dopadljivo razdeliti in naložiti« (»erwegen und bedencken, wie unnd welchergestalt ermelte verlassenschaft nutz und götteligh außzuthailen und anzulegen sein wölle«). Pri tem naj, jasno poudarja vojvoda, predstavlja naredba za tübinski štipendij nedvomno središče legata:

»In ker magistru Mihaelu še dolgujemo 1500 kron, od njega pa smo večkrat slišali, da je nameraval poleg neke ustanove za reveže vse svoje imetje s knjigami vred zapustiti našemu štipendiju v Tübingenu; mislita tudi na to, da bodo te knjige ostale skupaj in nerazdeljene prav tam in kako bi mi mogli priložiti letne obresti od omenjenih 1500 kron zunaj naše deželne pisarne za povečanje štipendija.«⁷¹

8. maja pošljeta Gültlingen in Hornmold svoje izčrпно »Poročilo in predlog v zadevi magistra Mihaela Tifferna« (»Bericht und bedencken Maister Michels Tifferni halben«) vojvodi.⁷² Poleg ustanovnih listin je to v bistvu osrednji dokument zapuščinske ustanove. Oba izvedenca najprej ocenita izjave štirih prič in priznavata, da predstavljajo legati za tübinski štipendij in za hiralnico ter odpravnina za oba fanta bistvene točke ustanoviteljeve volje. Nato se opredelita do posameznosti: Po dosedanjih seznamih, v katerih pa še niso zajete vse odprodaje, znaša Tiffernovo premoženje 938 fl. v gotovini,⁷³ 1500 kron = 2250 fl. vojvodovega dolga, 109 fl. drugih dolgov v Tiffernovo dobro, 47 fl. izkupička za živino in 210 fl. za 7 tovorov (Fuder) vina,⁷⁴ to je skupaj 3555 fl.; od tega se odštejejo razne obveznosti; Tiffernovi dolgovi in izdatki po njegovi smrti v višini 163 goldinarjev, tako da ostane 3392 goldinarjev. Izvedensko mnenje nadaljuje:^{75a}

⁶⁹ Npr. brivcu in ranocelniku Hansu Bauschu ml., ki je med boleznijo negoval Tifferna (zato dobi 24 fl.) ali stuttgartskemu apotekarju Christophu Sparru (način za nekaj več kot 19 fl.) in knjigovezu in knjigotržcu Konradu Kieneju (25 ba., 3 kr.) ter več rokodelcem z manjšimi računi: gl. priloge k zaključnemu računu A 274. Bū. 29.

⁷⁰ HStA A 20, Bū. 65; prepis (vključno z opombami) v A 274. Bū. 29 (priloge k inventarju od 11. 4. 1555); listo so pozneje združili z inventarjem srebrnine (gl. op. 66) in tako tvorijo zaključni seznam od 28. 6. 1555 (gl. spodaj).

⁷¹ »Und alls wir auch ime M. Michel noch 1500 cronen schuldig seyen, und aber wir mermals von ime gehort, das er neben etwaß stiftung der armen sein ander guett alles sampt seinen buchern ann unnsr stipendium zu Tübingen zuvermachen vorhabens gewesen. Da wöllent daruf auch bedacht sein, wie solche bucher unzertrennt und unzertailt daselbst zu beleiben verordnet werden unnd welchermassen wir den zinß gedachter 1500 kronen jerlichs ausser unnsr landschreiberey zu merung des stipendiums reichen lassen möchten.« HStA A 274. Bū. 29 (5. 5. 1555, koncept z lastnoročnimi Krištofovimi popravki in dodatki), prim. A 280. Bū. 177, št. 2 (tu je bil pač tudi čistopis, ki ga danes ni več).

⁷² HStA A 280. Bū. 177, št. 3 (original z lastnoročnimi podpisi, poleg osnutek spisa).

⁷³ V nadaljevanju pri vseh podatkih izpuščamo zneske v bacih in krajcarjih (zato majhna razlika v končnem seštevku).

⁷⁴ Prim. zgoraj op. 46.

^{75a} »Darvon gedechten wir uf [u]er f[ürstlich] g[naden] gnedigs gefallen und verbessern, seins M. Michels erclertem willen nach zu fundiern und zu verordnen sein, namlich: Gen Tüwingen vier stipendia uf vier stipendianten, uf jeden 25 fl. jählich, thut hauptgut 2400 gulden. Und dieweil e. f. g. stipendium mit guter ordnung an der doctrin und disciplin wol fundiert und angericht, und darmit dise vier stipendianten auch inn besser ordnung, doctrin und disciplin erhalten werden, so möchten e. f. g. dieselbigen inn dero stipendium mit sollicher condition und obligation [Verpflichtung] verordnen und stifften, das dieselbigen allain von armer leut söne, <so guette ingenia hetten, es weren ausdiesche oder landt khinder, da gutte hoffnung, das darauß kirchendiener erzogen werden möchten,> die theologiam zu continuieren mit e. f. g. verordneten vorwissen solten uffgenomen werden, doch das der abzins vom hauptgut, des ersten jars gefallen, im stipendio zu mer gemacht verhaben solte werden, damit die

»Zato meniva v dopađenje in po izboljšavi vaše knežje milosti, da je treba po izrecni volji magistra Mihaela ustanoviti in določiti, namreč: v Tübingenu štiri študentije, na vsako 25 fl. letno, kar da 2400⁷⁵ goldinarjev glavnice. In ker je vaše knežje milosti štipendij dobro ustanovljen in urejen z dobrim redom v doktrini in disciplini in ker se bodo ti štirje štipendisti držali v najboljšem redu, doktrini in disciplini, naj, vaša knežja milost določi štipendiste in njihove štipendije s takimi pogoji in obveznostmi, da naj le-te z vednostjo vaše knežje milosti prevzemajo samo sinovi revnih ljudi, <ki so nadarjeni, najsi so tujci ali deželani, ker je mogoče pričakovati, da se iz njih vzgoje cerkveni služabniki>⁷⁶ ki bodo nadaljevali študij teologije, da pa naj se obresti od glavnice, ki nastanejo prvo leto, v štipendiju uporabijo za zidavo več sob, tako da bodo štirje štipendisti dobili in imeli svoja stanovanja in sobe, brez škode za splošni štipendij; zato bi bilo treba v ta namen postaviti posebno ustanovo s potrebnimi pogodbami,⁷⁷ kar bi bilo potlej najodličnejša miloščina in ustanova pred vsemi drugimi, ki bo določena in dana za rast in ohranitev cerkvene službe. Drugič, 300 ali 400 goldinarjev za hiralnico v Stuttgartu. Tretjič, za štipendij vaše knežje milosti njegove knjige, ki naj se hranijo v dobrem redu in uporabljajo v poseben prid. Če se bo tudi še sicer od časa do časa nabralo več knjig, naj se tudi te spravijo⁷⁸ tja in tako naj se ustvari imenitna, velika in koristna, pa tudi trajna knjižnica, kajti teologija hoče brati in razumeti tudi cerkvene očete, ubogi štipendisti pa jih ne morejo kupovati.

Potem govori izvedensko mnenje o drugih dotacijah in nagradah in daje na drobne predloge. Na koncu ostane 235 fl., ki jim je dodati še izkupiček od nadaljnjih odprodaj, to naj tvori začasen »residuum«, ki naj se naloži za primer, če bi prišli še drugi Tiffernovi prijatelji, ki bi se jih bilo treba spomniti. Vendar naj se medtem obresti od tega kapitala nakazujejo revnim dečkom v stuttgartskem pedagogiju. Izvedenca potlej naštevata še osebe, »ki so bile v stalnih stikih z magistrom Mihaelom« (»so im steten zuwandel zu ime M. Michel gehapt«) in kaj naj se jim podari iz pokojnikovega imetja.

28. junija je končana inventarizacija zapuščine in razdelitev urejena. Dokončni protokol pod naslovom »Seznam, kako in na kak način naj se razdeli zapuščina magistra Mihaela Tifferna« (»Verzeichnus wie unnd welchermassen M. Michel Tiffernus verlassenschaft außgethailt werden soll«)⁷⁹ določa naslednje ustanove in izdatke iz premoženja v gotovini. Posebna hiralnica v Stuttgartu dobi predvidenih 400 fl., glede česar izstavijo župan in sodišče v Stuttgartu ter upravitelju hiralnice Martin Zey in Hans Amstetter listino.⁸⁰ 200 fl. gre v tamkajšnjo ubožno blagajno, kar prav tako 14. julija potrdijo z listino župan in sodišče ter štirje, skrbniki revežev Sebastian Küng (würtemberški kronist!), Hans Lutz, Endris Pfeler in Jakob Kaiser.⁸¹ Nadaljnji zneski so: 200 fl. za Rudolfa Kolerja, 24 fl. za zdravnika Hansa Bauscha, 19 fl. za apotekarja Christopha Sparra, vsega 122 fl. za štiri posle, 65 fl. za poravnavo dolgov in naposled 22 fl. za Tiffernov pogreb. Nato je navedena srebrnina, ki gre v dar izvršiteljem Tiffernove poslednje volje; nadalje dobita oba fi-

vier stipendiaten ihre wohnungen unnd gemach one nachtail des gemainen stipendii uberkhomen und gehaben möchten, wie dann deßhalb ain sondere fundation mit notwendigen capitulationen [Verträgen] gestelt mieste werden, welches dann das furnemest und best armusen [= Almosen] und stiftung vor allen andern ist, was zu pflantzung und erhaltung des ministerii [= des Kirchendiensts], verordnet und geben würt. Zum andern inn das siechenhus zu Stutgarten 300 oder 400 gulden. Zum dritten seine buecher inn e. f. g. stipendium, welche mit guter ordnung verwart und zu sonderm guten nutz gebraucht mögen werden. So seyen auch noch sonst hin und wider mer buecher, die möchte man dartzu auch alhin verschaffen und also ain feine stattliche und nutzliche, auch beharrliche liberey anrichten, dann die theologia will auch die patres gelesen und verstanden haben, so vermögen die armen stipendiaten nitt die zukauffen.

⁷⁵ Številko »400« najbrž prečrtal vojvoda.

⁷⁶ V zlomljenem oklepaju: lastnoročni vojvodov pripis na robu.

⁷⁷ Tu na robu lastnoročni vojvodov pripis: »nota mochte dan wegs der gemeinen ... [1 beseda nečitljiva] auch den stipendiaten geordnet werden.

⁷⁸ Vojvoda Krištof na robu: »placet«.

⁷⁹ HStA A 20, Bü. 65 (28. 6. 1555, v dveh uradnih prepisih, eden od njiju očitno koncept, prim. op. 70).

⁸⁰ HStA A 274, Pu. 8. Obresti 20 fl. letno naj se uporabijo za revne in bolne (za hrano, zdravila, kopanje, obleke itd.).

⁸¹ HStA A 274, Pu. 9. Obresti 10 fl. naj se razdele med siromašne otročnice.

nančna uradnika, Wolfgang Bonacker in Nikolaus Feleisen kot »izterjevalca in izplačevalca te zapuščine« za svoj trud in delo, 15 fl. in Hans Rörach 8 fl. Oblike in hišno opremo dobijo, kolikor je niso prodali, Cyriakus Horn, Christoph Hess, Christoph Thomas (ki mu je poleg tega odpuščen dolg, 18 fl.), Burkhardt Mitelin in slepi Koler. Na koncu je rečeno: »Prav tako naj se tudi magistru Mihaelu izdela nagrobnik:« (»Item es soll auch ime M. Michel ain grabstein gemacht... werden«).

O vseh prejemkih in izdatkih izdelata Bonacker in Feleisen, (najbrž konec julija) natančen sklepni obračun,⁸² temu so dodane kot priloge vsi računi, potrdila, zadolžnice, nekaj seznamov in zapisnikov, nekaj zahvalnih pisem in podobno. Po sklepnem obračunu je znašalo premoženje v gotovini nekaj več kot 1500 fl., od katerih je po odteglaju vseh legatov in izdatkov (zmeraj brez ustanove za tübiński Štipendij) preostal 401 fl. Od tega je ostalo 300 fl. pri vojvodi in 20 fl. pri Feleisenju (skupaj načrtovani residuum), ostanek je bil naložen v zvezi z veliko tübińsko ustanovo.⁸³

S tem je bil opravljen težavnejši del postopka. Bolj preproste in znatno manj težavne so bile zadeve pri tübiński ustanovi, katere učinki v prihodnosti pa so imeli tak obseg, kakršnega upravitelji zapuščine pač niso mogli niti slutiti.

Tiffernova knjižnica

Srečni okoliščini, da se je med zapuščinskimi akti ohranil katalog za tiste čase, prav lepe Tiffernove zasebne knjižnice,⁸⁴ se imamo zahvaliti za natančno vednost o obsegu in vsebini zbirke. Nedatirani seznam, ki je nastal očitno tik pred Tiffernovo smrtjo,⁸⁵ navaja ločeno po formatih in znotraj teh razdelkov v po dveh oštevilčenih kolonah vsega 359 zvezkov, katerih vsebina je navedena z avtorjem in okrajšanim naslovom, vendar brez kraja izida in letnice; res pa je, pri nekaterih zbornikih vsebina povzeta samo sumarično.⁸⁶ Velika večina zvezkov, namreč 319, je napisanih v latinščini ali grščini (v tej kakih 20), 33 zvezkov je v nemščini in samo 7 zvezkov v francoščini. Posamezne številke imajo posebne oznake, ki se nanašajo na razdelitev zapuščine; oznake so razložene na priloženem listku.

Razločna volja pokojnikov, ki jo enoglasno potrjujejo vse priče, je bila, naj preide knjižnica, ki jo zapušča, načeloma v celoti v tübiński Štipendij (Stift). Vendar se zdi, da je že Tiffernus sam izvil razmeroma maloštevilne nemške knjige: baje jih je bil obljubil svojemu prejšnjemu slugi Rudolfu Kolerju, kakor je trdil le-ta.⁸⁷ Kdo je navsezadnje dobil nemške knjige — večinoma teološka dela — ni razvidno, toda malo okoliščin govori za to, da bi bil to Koler. Gotovo je le, da so 4 nemške zvezke poslali skupaj z drugimi v tübiński Štipendij in da je 4 zvezke prevzela vojvodska knjižnica; preostale so nemara podarili teologom in uradnikom, ki so sodelovali pri urejanju vprašanja knjižnice. V knjižnico vojvode Kristofa, se pravi v dvorno knjižnico v Stuttgartu,⁸⁸ so prišli poleg 4 nemških zvezkov še vsi francoski in 10 latinskih; 7. marca 1557 jih je izločil Franz Kurtz in malo kasneje Thomas Zellinger.⁸⁹

S tem je ostalo za tübiński Štipendij vsega 311 zvezkov in te je »meseca septembra anno etc. 57« poslal v Tübingen Sebastian Hornmold skupaj s Tiffernovim inventarjem. Dotlej je bil celotni fond spravljen v vojvodski pisarni v Stuttgartu.⁹⁰

⁸² HStA A 274, Bü. 29 (nedatiran; papirji so zvezani v očitno neveljavno pergamentno listino iz leta 1555 (!)).

⁸³ Tako po kasnejšem pripisu, datiranem 4. 4. 1558, ki ga je v sklepnem obračunu podpisal vojvoda. ⁸⁴ HStA A 274, Bü. 29: »Catalogus librorum...« (64 strani v foliu, od tega 40 praznih). Objavo in natančnejšo analizo kataloga in še danes ohranjenih zvezkov bomo oskrbeli drugje.

⁸⁵ Vsebuje še nekaj tiskov, ki so izšli šele 1554, v enem primeru celo šele 1555. Doslej še neidentificirani pisar kataloga, ki se razlikuje, od pisarja seznama hišne opreme, je ves čas isti, dopolnil in dodatkov ni nobenih.

⁸⁶ Npr. »Allerley tractätlin Martini Lutheri deutsch«; podobno pri skoraj vseh francoskih zvezkih niso navedeni naslovi, najbrž ker pisec ni znal tega jezika.

⁸⁷ HStA A 280, Bü. 177 (priloge) vojvodi Kristofu (prez. 23. 4. 1555).

⁸⁸ Glej o tej knjižnici Schreiner (kot op. 27), 138—143 in Anhang I.

⁸⁹ Tako po listku, priloženem k inventarju knjig (kot op. 84).

⁹⁰ Tako po noticah v zaključnem obračunu (kot op. 82) in na listku, priloženem k inventarju knjig.

»Za to, da so odpeljali Tiffernovo knjižnico v Tübingen šele dve leti in pol po njegovi smrti, so imeli prepričljiv razlog: »Knežji Štipendij« (»das Fürstliche Stipendium«) se je tako kot vsa univerza zaradi kuge, ki je divjala v Tübingenu 1555 in 1556, preselil v Calw.⁹¹ Šele potem se je lahko vojvoda Krištof posvetil ureditvi in organizaciji te institucije, ki je bila ustanovljena že 1536 pod vojvodo Ŭlrikom. Za vodjo Štipendija so 1557 postavili sposobnega Samuela Heilanda, ki je stal na čelu ustanove do svoje smrti 1592 kot magister domus in ji dal v tej prvi dobi njegovega razcveta odločilni pečat. Ravno tedaj (1556) ustanovljene samostanske šole, ki so kot »podzidje« Štipendija zapolnile vrzel v vojvodovem izobraževalnem sistemu, so bile povod, da je dobil Štipendij 15. maja 1557 nov pravilnik, ki je bil dve leti kasneje z rahlimi modifikacijami prevzet v Veliki württemberški cerkveni red. Ker je bilo število štipendistov po novem pravilniku povečano s 70 na 100, je bilo treba z obsežnimi dožidavami dobiti dodaten prostor v starem avguštinskem samostanu.⁹² Zaradi vseh teh novosti iz leta 1557 je razumljivo, da sta Tiffernova knjižna ustanova in prav tako tudi, kot bomo še pokazali, njegova študijska ustanova zaživeli šele v tem letu.

Za resnično »ustanovno listino« knjižnice v Štipendiju velja doslej, ker omenjeni novi red še ne omenja nobene knjižnice, neki odlok vojvode Krištofa z dne 28. septembra 1557, ki pravi:

»... S tem vam pošiljamo tri sode z raznimi teološkimi in drugimi koristnimi knjigami, kakor jih namenjamo našemu Štipendiju študentom v prid: prevzame naj jih naš vizitacijski tajnik Lorenz Schmidlin. In naš milostni ukaz je, da se potrudite, da se bodo knjige pravilno registrirale in da jih bodo uporabljali naši štipendisti svojim študijam v prid in uspeh, ne dovolite pa, da bi eno ali več teh knjig kdo vzel iz Štipendija in jo dal kam drugam, temveč naj ostanejo skupaj, da jih bodo mogli uživati tudi kasnejši štipendisti.«⁹³

Leube in Brecht vidita v tem posebno vojvodovo knjižno fundacijo, o katere izvoru lahko samo ugibata.⁹⁴ Šele ta temeljni fond je potlej po njunem mnenju narasel s Tiffernovim volilom in s siceršnjim prirastkom. V nasprotju s tem bi smelo po opisanem postopku, ki so ga doživele Tiffernove knjige, obveljati, da tisti trije sodi s knjigami, ki so bili septembra 1557 poslani v Tübingen, niso bili nič drugega kot ravno Tiffernova knjižnica. Le-ta je potemtaka tvorila prvi in temeljni fond biblioteke tübinskega Štipendija, ki živi še danes, in zato lahko velja kranjski humanist in preceptor brez omejitev za njenega ustanovitelja in prvega mecena.

Kako napredno ureditev je pomenila ustanovitev te knjižnice, je v očrtu pokazal Martin Brecht.⁹⁵ Bila je ne le prva protestantska biblioteka v Nemčiji, ki je služila izključno teološkemu naraščanju, temveč sploh ena izmed maloštevilnih knjižnic, ki je bila — in to, kot smo videli, po izrecni Tiffernovi volji — ustanovljena posebej za študente. Tübinska univerzitetna knjižnica npr. je bila še dolgo pridržana samo za profesorje. Poleg tega je imela knjižnica v Štipendiju (Stiftsbibliothek) že 1560 na voljo stalen znesek za knjižne nakupe na frankfurtskih knjižnih sejmih, ki so bili vsakega pol leta⁹⁶ — s čimer je bil njen položaj boljši kakor v marsikateri

⁹¹ Martin Leube, *Geschichte des Tübinger Stifts I* (16. und 17. Jahrhundert). Stuttgart 1921, 15 s.

⁹² Prav tam, 17; Friedrich Fritz/Adalbert Schneiderhan, *Baugeschichte des Tübinger Stifts*. Stuttgart 1919, 19.

⁹³ Archiv des Evang. Stifts Tübingen (EvStA) K 6, F 1, fasc. 1; Martin Brecht, *Die Entwicklung der Alten Bibliothek des Tübinger Stifts in ihrem theologie- und geistesgeschichtlichen Zusammenhang* [skrajšana verzija diss. Tübingen 1961], v: BWKG 63 (1963), 3—103, tu 10: »... Wir überschickhen euch hiemit drew faß mit allerley theologischen und andern nützlichen buchern, so wir inn unser stipendium den studiosen zu gut verordnet: die wissend von unserm visitation-secretario Laurentz Schmidlin zu empfehen. Und ist unser gnediger bevelch, ir wellend daran sein, das solche ordentlich registrirt und von unsern stipendiaten zu nutz und fuderung irer studien gebraucht werden, doch nit gestatten, das ains oder mehr darvon uß dem stipendio genomen und vererendt, sonder die beysamen gelassen werden, damit die nachkhomenden stipendiaten deren auch geniessen mögen«.

⁹⁴ Leube (kot op. 91), 90; Brecht (kot op. 93), 10 s.

⁹⁵ Prav tam, 10 s. in 14 s.

⁹⁶ HStA A 274, Bü. 87 (odlok od 20. 8. 1560: »... Als auch weylund unser preceptor Michael Tiffernes seine verlassne bucher inn unser stipendium legirt unnd verschafft unnd die liberei noch nit gennztlichen der notturft nach compliert, sollen ir alle Franckhforter messen alheer berichten, was und wievil bucher usser selbiger meß der notturft nach gebracht unnd wievil ein jedes costen werde, welche

tedanji univerzitetni knjižnici —, vojvoda pa jo je sistematično pomnoževal s knjigami iz bivšega samostanskega premoženja in z odkupovanjem proforskih knjižnic.⁹⁷ Vsa ta znamenja spominjajo na zelo moderno izobraževalno in biblioteško politiko vojvode Krištofa in njegovih vodilnih uradnikov,⁹⁸ ki smo jo v bistvu vsaj kar se knjižnic tiče, v naši deželi komaj kdaj spet dosegli, kaj šele preseglji.

Poglejmo si še vsebino in značaj Tiffernové knjižnice. Iz njenega sestava je mogoče ugotoviti ne le to, katere duhovne smeri so dajale pečat temeljnemu fondu Štipendijske knjižnice, temveč si lahko, kar doslej ni bilo mogoče, ustvarimo tudi podobo o izobrazbenem in izobraževalnem obzorju in interesih lastnika te knjižne zbirke in s tem ne nazadnje tudi o duhovnozgodovinskih vplivih, ki jih je imel Tiffernus na svojega učenca, würtemberskega vojvodo Krištofa.

Že prvi pregled kataloga knjižnice pokaže tri težišča: klasična literatura antike, cerkveni očetje in reformatorji. Začuda slabo ali sploh komajda so zastopani: srednjeveška sholastika na eni in nasprotniki reformacije na drugi strani, in tudi tipični humanistični avtorji so, kolikor se ne skrivajo med neimenovanimi izdajatelji antičnih del, posejani bolj na redko.

To ugotovitev naj ilustrira nekaj primerov. Za humanistično biblioteko značilni antični klasiki so navzoči s po 15 grškimi in latinskimi avtorji, pri čemer imamo vtis, da se Tiffernus osredotoča na velika imena (izstopata Aristotel in Cicero, ob teh dveh pa Homer, Platon, Herodot, Ksenofon, Cezar, Salustij, Vergilij, Horacij, Seneka, Ovidij, Suidas [Suda], Strabo, Kvintilijan in drugi), manjše avtorje, ki so jih zvečine spet odkrili šele humanisti, pa zanemarja. Toda manjkajo tudi velika imena kot Tukidid, Kato ali Tacit. V to skupino spada nekaj slovnih in slovarjev za oba stara jezika; dvoje standardnih Reuchlinovih del o hebrejščini⁹⁹ pa kaže, da se je Tiffernus vsaj zanimal za ta jezik.

Poleg klasičnih avtorjev je siceršnja humanistična literatura, kot rečeno, pravzaprav šibko zastopana: sploh ni imen kot Petrarca, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Valla, Hutten, Wimpfeling, Camerarius, Peutinger, Beatus Rhenanus, Bebel, Stöffler, Trithemius; nenavadno je tudi, da niso niti z enim samim samostojnim delom zastopani dunajski humanisti iz časov Tiffernovega študija, torej Celtis, Cuspinian, Gerbel, Vadian in drugi. Morda smemo iz tega vendarle sklepati, da je začel Tiffernus svojo knjižnico oblikovati šele po 1530. Kar srečamo sicer iz humanistične literature, je — če odštejemo Erazma in Melanchthona, ki sta seveda dobro zastopana — karakterizirano z bolj perifernimi imeni.¹⁰⁰ V tej knjižnici humanista bi pogrešali tudi široko paleto literature k sedmim svobodnim umetnostim, artes: retorika, aritmetika, geometrija, astronomija in glasba tako rekoč niso zastopane, prav tako tudi ne medicinska literatura (razen Hipokrata); zato pa naletimo na nekaj spisov iz geografije, dobrega pol ducata pravnih del in celo vrsto zgodovinskih spisov.

Drugo težišče poleg antike tvori presenetljivo obsežni razdelek cerkvenih očetov; sicer pa v Tiffernovi knjižnici nasploh razločno prevladuje teološka literatura. Tu so malodane vsa velika imena vzhodne in zahodne patristike, deloma v izdajah v foliu in več zvezkih, izmed Grkov Irenej, Origen, Evzebij, Ciril Aleksandrinski, Basilij Veliki in Gregor iz Nazianca prek Latincev Tertulijana, Ciprijana, Ambrozija, Hieronima, Avgušтина in Gregorija Velikega do vrste manjših piscev — vsega več kot 30 avtorjev.

uff dasselbig mahl uff ain guldin zwaintzig taxiert möchten werden, uff das mit der zeit die liberei möchte notturrffglichsch erfolgt (= vervollständigt) werdenn«), prim. Schnurrer (kot op. 6), 470 in Leube (kot op. 91), 90 s.

⁹⁷ Tako so npr. 1563 prišle iz knjižnice grecista Matije Garbicija (Matthias Garbitius Illyricus), ki je umrl 1559 v Štipendij knjige še enega južnega Slovana: Brecht (kot op. 93), 13 in HStA A 284/95, Bü. 102, št. 1.

⁹⁸ Prim. Gültlingen-Hornmoldovo mnenje (zgoraj str. 000).

⁹⁹ »De rudimentis linguae Hebraicae« (1506) in »De accentibus et orthographia linguae Hebraicae« (1518).

¹⁰⁰ Npr. Aeneas Silvius, Raphael Volateranus, Guillaume Budé, Paulus Aemilius, Franciscus Marturanius, Ambrosius Calepinus, Rudolph Agricola st., pa tudi Faber Stapulensis in Willibald Pirckheimer.

Teološka literatura srednjega veka sestoji pri Tiffernu pretežno iz eksegetičnih del: komentarji k Bibliji in postile Bede Častitega, Haimona iz Halberstadta, Rupertja iz Deutza in Anzelma Canterburyjskega stoje ob raznih delih Bernarda iz Clairvauxa, Alberta Velikega, Bonaventure, Dionizija Kartuzijana in drugih. Sholaistične literature skorajda ni; ni imen kot Petrus Lombardus, Nikolaj iz Lire, Tomaž Akvinski, Duns Scotus ali Viljem Ockham in drugi, prav tako ni večine poznosrednjeveških avtorjev (denimo Jean Gerson in Gabriel Biel).

Tretje in zadnje težišče knjižnega fonda tvori reformacijska literatura, kjer so zastopani, večinoma s po več deli, skoraj vsi vodilni reformatorji, vključno s Švicarji: tako kajpada Luther — med drugim z vsemi wittenberškimi izdajami svojih Opera, ki so izšle še za Tiffernovega življenja —, Melanchthon, Bugenhagen, Brenz, Bucer, Zwingli, Oecolampadius, Bullinger in Calvin, dobro pa so zastopani tudi možje kot Wolfgang Musculus, Konrad Pellikan, Leonhard Culmann, Erasmus Sarcerius, Georg Major, Kaspar Peucer ali Lukas Lossius, vsega 20 avtorjev. Pri tem kaže upoštevati, da po katalogu ne moremo rekonstruirati sestave cele vrste zbornikov. S tem pridržkom lahko nadalje ugotovimo, da v zbirki manjka celotno »levo krilo« reformacije in da razen z Erazmom in Johnom Fisherjem ni zastopan niti en izmed vodilnih Luthrovih nasprotnikov (Cochläus, Eck, Dietenberger, Fabri itd.). Omeniti je vredno nemara še to, da württemberska teologija po obsegu ni prav pomembno zastopana in da naletimo tudi na Brenza le z delom njegovih eksegetičnih spisov in pridig. Sploh pa tudi pri reformacijski literaturi prevladujejo eksegetična in homiletična dela. Navedimo v tej zvezi še dober ducat raznih izdaj Biblije, nekaj konkordanc in — nič čudnega spriči Tiffernovega izvora — izdajo Korana v foliu (»Alcoran Machometi«).

Povzemimo: V Tiffernovi knjižnici je pred nami zbirka, ki jo je mogoče po obsegu primerjati s kako tedanjo dobro založeno, profsorsko knjižnico,¹⁰¹ ki kaže v svoji strukturi duhovne in znanstvene interese izobraženega, zavestno protestantskega humanista. Teološka literatura z obema težiščema na cerkvenih očetih in reformatorjih služi predvsem študiju Svetega pisma, razlaga Biblije, antična literatura služi historičnim in jezikovnim interesom. V tej sestavi so prišle Tiffernove knjige v tūbinski štipendij, in četudi nerazumevanje prejšnjih generacij in nemara tudi občasna prostorska stiska marsičesa nista šela za vredno hrambo — natančni obseg knjig, ki so ohranjene še danes, bo treba šele ugotoviti¹⁰² —, je ta velikodušni knjižni dar kranjskega humanista vendar položil temeljni kamen za izobraževanje württemberskih teologov, na katerem je bilo mogoče graditi naprej —, tudi če na novo ustanovljena knjižnica sprva »še ni bila čisto izpopolnjena; kakor bi bilo treba« (»noch nit gänzlich der Notdurft nach kompliert«).

Tiffernova študijska ustanova

Drugi del Tiffernove ustanove, ki jo je pokojnik zapustil vojvodskemu štipendiju, predstavlja študijska ustanova, ki so jo skozi stoletja imenovali »Stipendium Tifferniticum« ali kar »Tiffernum«. V zadnjem razdelku bomo skicirali njeno usodo do današnjih dni.

Še iz svojih francoskih časov je vojvoda Krištof dolgoval Tiffernu znesek, ki si ga je bil pri le-tem sposodil za stroške svojega dvora, na katerem je zmeraj vladala stiska z denarjem; dolg je znašal po vojvodovem odhodu iz Mömpelgarda 1500 kron.¹⁰³ To dobroimetje, ki je s preostankom Tiffernovega gotovinskega premoženja naposled zneslo solidnih 2320 fl., naj bi predstavljalo glavnico v trdnih naložbah; iz obresti od te glavnice naj bi se v skladu s predlogom Gültlingen-Horn-

¹⁰¹ Prim. recimo Reinhold Rau, *Die Bücherei des D. Paul Phrygio* [Tübingen 1543], v: BWKG 49 (1949), 70—85.

¹⁰² M. Brecht je lahko samo iz knjižnega fonda in brez možnosti primerjave s Tiffernovim katalogom ugotovil le tri zvezke iz njegove knjižnice: Brecht (kot op. 93), 11.

¹⁰³ HStA G 47, Bü. 14 (tu tudi original lastnoročne vojvodove zadolžnice za Tifferna, datirane München 30. 1. 1541) in A 267, Bü. 197 e; prim. Pfister (kot op. 6) II, 43 s.

moldove' ekspertize: z dne 8. maja 1555 financirala štiri prosta mesta v tübinskem Štipendiju.¹⁰⁴ To se je nedvomno ujemalo z voljo Mihaela Tifferna, ki je bil spoznal take študijske ustanove na Dunaju; še več, ki je, kot smo videli, med študijem sam užival tako štipendijo.

Ustanovna listina za Štipendium Tifferniticum je ohranjena samo v nedatiranem, povrhu še fragmentarnem osnutku, pri katerem še to ni zanesljivo, ali so ga pripravili kot predlogo za uradni tekst.¹⁰⁵ Besedilo se glasi:

»Po božji milosti mi, Kristof, vojvoda württemberski in teški, grof mömpelgardski itd., razglasamo in oznanjamo vsakomur s tem pismo: Potem ko je Mihael Tiffernus, naš bivši svétnik in sluga tukaj v našem mestu Stuttgartu, v naši službi in oblasti brez pravih telesnih dedičev preminil dne 11. aprila leta 1555 in je bilo njegovo truplo v naši Stiftskirche pravilno in krščansko pokopano; da bi počakalo na splošni stan pred grešnim padcem, smo zavoljo njegovega ukaza in naročila in poslednje volje od njegove, imenovanega magistra Mihaela, zapuščine dali za pospeševanje božje slave, prave čiste evangeljske pridigarske in cerkvene službe ter svete, zveličujoče, čiste božje besede določiti, dotirati in dati v naš Štipendij v Tübingenu dva tisoč in tristo. Tu se koncept konča, ne da bi bilo razvidno, zakaj. Ne da se dognati, ali je bila ta listina (datirana je morala biti z začetkom julija 1555) izdelana v tej obliki ali drugače ali sploh ne. Zato pa se je v polnem besedilu ohranila prejemna in potrdilna listina (»Verschreibung«), ki jo je izstavil Štipendij, in po njej so segali kasneje vsakokrat, kadar so nastali dvomi glede modalitet ustanove. Žal, tudi za ta dokument doslej še ni bilo mogoče najti originala, vendar je tekst trdiran v vsega petih, deloma celo notarsko overjenih prepisih iz 16. in 17. stoletja.¹⁰⁶

Ta listina, ki so jo izstavili 10. julija 1555 superintendenti in magistri tübingskega Štipendija (»Superintendenten und verordneten magistri des stipendii... zu Tüwingen«), in ki je potrjena s pečatom univerze, ureja finančno plat ustanove, določa pogoje in postopek za sprejem in opisuje pravice in dolžnosti štipendistov. Najprej, predstojniki Štipendija potrjujejo, da so prejeli 2320 fl. iz Tiffernove zapuščine skupaj z dobro zavarovano listino (Gült- und Zinsverschreibungsbrief),¹⁰⁷ ki izkazuje letne obresti (»Abzins«) 116 fl.,¹⁰⁸ in da naj tako glavnica kot letni znesek obresti trajno in nesporno ostaneta last Štipendija. Po določilih o vračanju in ponovni naložbi, glavnice je določeno, naj se obresti prvih dveh let 1556/1557¹⁰⁹ uporabijo za dozidavo nekaj sob v bivši, vzdolžni ladji cerkve avguštinskega samostana (»inn obvermelts stipendii behausung, etliche mer gemach in desselbigen stipendii

¹⁰⁴ O tej ustanovi gl. Elze (kot op. 6), 33–63 in študijo Martina Leubeja: Die Stiftung Tifferns beim Tübingen Stift, v: BWKG 23 (1919), 171–174, ki pa se opira samo na akte v Štipendiju (Stift) in jo je zato treba dopolniti (prim. tudi njegovo Stiftsgeschichte — kot op. 91 — I, 20 in 146 s.), poleg tega še Rupel in Simoniti (kot op. 6). Zadevni akti so predvsem v: EvStA (K 5, F 3, fasc. 1–3), v HStA (A 280, Bü. 177–179) in v Staatsarchiv [StA] Ludwigsburg (E 202, Bü. 627); v HStA so akti od 1715 do 1808 izgubljeni vsaj že od 1835.

¹⁰⁵ HStA A 20, Bü. 62 (2. lista, tekst se na 1. strani konča sredi stavka, naslednji dve strani sta prazni [!]). 4. ima beležko »Tifferni verlassenschaft 2300 ins f. stipendium nach Tübingen gegeben. Fragmentum« in še eno beležko; besedilo podajamo v dokončni verziji, ne da bi bila označena mesta, ki jih je pisec popravil:

»Von Gottes gnaden wir Christoff, hertzog zu Wurtemberg und zu Teck, graff zu Mumpelgart etc. bekennen und thun khundt offnenbar allermeniglich mit disem briev: Nachdem Maister Michael Tiffernus, unser gewesener rath und diener alhie in unser stat Stutgarten in unserm ofenst und oberkheit one rechte natürliche leibs erben tauds verschaiden uff den 11. tag aprilis [anno] 1555 und sein leichnam in unser stiftt kirchen alhie ordenlich und christenlich, alda gmainer urstand zu gewarten, begrabnen worden, das wir in crafft seiner ordnung, geschefte und entlichen leisten willens von sein ermelts Maister Michels verlassenschaft zu furdnerung der eer Gottes, des rechten rainen evangelischen predig- und kirchenampts und verkundung des hailigen lebmachenden rainen göttlichen worts in unser stipendium zu Tüwingen verordnen, dotieren und geben haben lassen zwaytausent und dreyhundert.«

¹⁰⁶ HStA A 280, Bü. 177, št. 4. (3 prepisi: en pač sočasen, en najbrž okoli 1600 in en iz 17. stoletja); EvStA K 5, F 3, fasc. 1 (dva overjena prepisa iz 1597 in 1612 in »Extract« z »Nota« iz 1585; isti izveček, vendar brez dostavka, tudi v A 280, Bü. 177, št. 5); citati v nadaljevanju po prepisu, ki je naveden na prvem mestu.

¹⁰⁷ Pismo je izstavljeno na dohodke in zemljiške dajatve tübinske uprave cerkvenega imetja.

¹⁰⁸ Obrestina mera 5 % je bila pri takih ustanovah tedaj običajna, prim. Volker Schäfer, »Zur Beförderung der Ehre Gottes und Fortpflanzung der Studien«. Bürgerliche Studienstiftungen an der Universität Tübingen zwischen 1477 und 1750, v: Erich Maschke/Jürgen Sydow (Hrsg.), Stadt und Universität im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Sigmaringen 1977 (Stadt in der Geschichte 3), 99–111, tu 108.

¹⁰⁹ Zapadejo vsakokrat na sv. Jurija (= v Nemčiji 23. aprila).

jet drugi tifernit, "Paul Wonecker iz Badenskega,"¹¹⁶ in 28. aprila naslednjega leta prva dva študenta iz Tifferrnove domovine, za katero je imela njegova ustanova postati takó pomembna: Samuel Budina in Janž Gebhardt iz Ljubljane. Posredoval ju je Peter Pavel Vergerij, nekdanji škof v Kopru in papeški nuncij, ki je po spreobrnitvi v lutrovstvo tedaj deloval kot svetnik v službi vojvode Kristofa. Oba kranjska študenta sta bila sprejeta v Tifferrnum, ker njuni starši nimajo dovolj premoženja, da bi ju vzdrževali med študijem, pa tudi v svoji domovini, kjer vlada papeštvo, ne moreta s pridom študirati.¹¹⁷ Takó sta bila v tej prvi skupini tifernitov, že dva Kranjca in ta polovična zasédba Tifferrnuma: z rojaki Mihaela Tifferrna in Trubarja je postala običajno pravó, za katero se je neumorno zavzemal predvsem Trubar, ki je pri vojvodi užival velik ugled; 1562 je dobil od Kristofa tudi ustrezno pismo žagotovilo.¹¹⁸

Trubar, ki je po izgonu iz službe superintendenta na Kranjskem od 1566 deloval kot župnik v Derendingenu, je bil do smrti 1586 duhovno središče, dušni pastir in zavetnik kakih 50 študentov, ki so prišli v tem času s Kranjskega v Tübingen. Cela vrsta teh študentov je dobila prostor v Tifferrnumu šele po njegovem zavze-manju in priporočilu. Med njimi, kranjskimi stanovni in vojvodoma Kristofom in Ludvikom¹¹⁹ je tekla živahna korespondenca o sprejemu Kranjcev v štipendij, ki je zvečine ohranjena.¹²⁰ Tako je posredoval Trubar tudi za oba naslednja Kranjca: Jurij Dalmatin, poznejši prevajalec Svetega pisma v slovenščino (1584) je bil sprejet v Tifferrnum 1566; Bernard Steiner (pozneje superintendent v Celovcu) pa 1569.

Leto prej je umrl vojvoda Kristof in Trubar je imel sprva težave, da bi zagotovil mesta, ki jih je bil obljubil Kristof, pri skrbnikih vojvode Ludvika in potlej pri Ludviku samem. Predvsem cerkveni svétniki so, čeprav so razumeli stisko kranjske cerkve, svarili pred pravnim zagotovitvijo za take zahteve, kajti to da je v nasprotju s statuti štipendij, ki da samo na splošno predpisuje, naj se upoštevajo »deželni sinovi in tujei«. V praksi pa je Ludvik ravnal tako kot njegov oče.

1. Oktobra 1585 je Trubar gléde na bližajočo se smrt skušal dobiti od vojvode Ludvika pismo, zagotovilo za dve prósti mesti, ki sta bili za obstoj kranjske cerkve, ogrožene od turške sile in protireformacije, čedalje pomembnejši. Ludvik je odgovoril na Trubarjevo prošnjo, ki so jo podpirali Jakob Andreae, Lorenz Schmidlin in celo vodilni konsistorialni svétniki: sam da je »pripravljen njim, Kranjcem (ne gléde na to, da Tifferrnova ustanova ni namenjena izrecno Kranjski, Štajerski ali Koroški, temveč otrokom poštenih staršev v naši vojvodini ali zunaj nje) po možnosti ustreči z dvema štipendijama ... tako, da si oni, Kranjci, ker bi to bilo v nasprotju z ustanovo, ne smejo lastiti in prisvajati določene pravice za svoje rojake, temveč da bodi zmeraj prepuščeno naši volji in razpoloženju kot deželnemu knezu, pri čemer smo vendar obenem (kakor je delal pred nami tudi naš vojvodski ljubljeni oče krščansko blagega spomina) za naprej kot do zdaj v božjo čast in za pospeševanje edino zveličavnega čistega nauka voljni izkazati se tako naklonjene, da se naj čuti naša krščanska vnema».¹²¹

¹¹⁶ Prav tam, fasc. 2; imatrikuliran 20. 8. (Hermelink, št. 147, 48); po odhodu junija 1561 študira pravo — kar Württemberžani neradi dovolijo, gl. korespondenco v HStA A 280, Bü. 178 — in postane kasneje badenski svétnik.

¹¹⁷ »dieweil in irer eltern vermögen nit sey, sie bey studio zu erhalten, sie auch in irem patria, da das babstumb regirt, nicht mit frucht unnd nutz studirn khündtten«: EvStA K 5, F 3, fasc. 2, natisnjeno pri Rupel (kot op. 6), 4 (prim. 4–6); glej poleg tega o obeh: Elze (kot op. 6), 26, 33, 59 in 65 in Hermelink, Matrikeln I, št. 149, 22/23. Budina, sin rektorja ljubljanske stanovske šole Lenarta Budine (Rupel-Saria 184) je bil odpuščen iz štipendija 1563, Gebhardt že januarja 1562 »propter improbitatem«; oba sta postala pozneje jurista na visokih mestih.

¹¹⁸ Elze (kot op. 6), 33 s. (zdi se, da pismo samo ni ohranjeno).

¹¹⁹ Kot posrednik na dvoru v Stuttgartu je deloval tajnik cerkvenega sveta Lorenz Schmidlin, po rodu iz Kemptena (Bernhardt, kot op. 619 s.), ki je bil Trubarjev prijatelj najbrž že od njegove kemptenske dobe.

¹²⁰ Akte, ki se deloma dopolnjujejo, hranijo v Ljubljani (gl. Elze, kot op. 6 in 10), v štipendiju v Tübingenu (o tem Rupel, kot op. 6), v Raupachovi zapuščini v Hamburgu (prav tam) in v HStA v Stuttgartu.

¹²¹ »erbietig, ihnen, den Crainern (ongeacht daß die tyffernisch stiftung nit expresse auf Crain, Steyer oder Cärnten, sondern auf ehrlicher leut kinder in oder außershalb unsers fürstenthumb gerichtet) mit 2 stipendiis nach gelegenheit zu willfahren ... dergestalt, daß sie, die Crainer, ihnen darumben,

Žal ni bilo več mogoče dolgo uživati tega ustrežljivega zagotovila, kajti položaj protestantske cerkve na Kranjskem, ki se je bojevala za življenje, je bil čedalje brezupnejši. Že v devetdesetih letih so deželni stanovi čedalje teže pošiljali kvalifi- cirane študente v Tübingen; nekatere je bilo treba celo iz štipendija poslati nazaj v domovino zaradi neustreznega dela in vedenja.¹²² Po letu 1598, ko so bili prišli v deželo jezuiti in na Kranjskem praktično ni bilo več evangeličanskih pridigarjev, se je le še sem ter tja potegoval za prostor v Tiffernumu kak Kranjec, čeprav so bila zanje izrecno še pridržana mesta.¹²³ Zadnja kranjska tifernita sta očitno Marko Koluder (v štipendiju 1596—1604) in Andrej Taufrer (1620/21); še dvema je bila štipendija sicer odobrena, a zdi se, da je potem vendar nista nastopila.¹²⁴ Med Kranjce spada še Tomáš Pobelius iz Karlovca na Hrvaškem, ki je užival Tiffernovó štipendijo 1604—1608. Pozneje so se prosilci od časa do časa še kdaj sklicevali na svoj kranjski izvor.¹²⁵

Poleg tiferntov s Kranjskega najdemo v seznamu štipendistov v 16. in 17. sto- letju (pozneje le še redko) celo število siceršnjih newürttemberžanov, tako seveda študente iz državnih mest in iz sosednjih posesti kot Hohenlohe ali Limpurg, sre- čamo pa tudi bolj oddaljena krajevna imena: denimo Wasserburg, Erbsbüdesheim na Pfälškem, Bruck v Švici, Leipzig, Königsberg, Brieg v Šleziji, Stock- holm in tudi neki Sedmogračan je dobil štipendijo: sin slavnega sedmograškega reformatorja Johannes Honterja (u. 1549), Marcellus Honter iz Brasova / Kron- stadta, ki je bil 1568/69 tifernt.¹²⁶ Omenimo še, da je bil 1592 sprejet sin nekda- njega Tiffernovega sluga Sebalda Mayerja, tedaj sodnega pisarja v Ulmu, z izrecnim opozorilom na Mayerjevo službo pri Tiffernu.¹²⁷

Od konca 17. stoletja so v Tiffernumu skoraj izključno samo Württemberžani in tudi vidik revnosti padel pri sprejemu kdaj pa kdaj v pozabo, recimo kadar po- skuša kak vplivni konsistorialni svetnik spraviti v ustanovo svojega sina, namesto da bi mislil na njene statute.¹²⁸ Običajno pa se vendar mesta dodeljujejo v primerih socialne stiske: za študente iz družin z veliko otroki, ob izgubi staršev ali enega od njih, zaradi posebne siromašnosti in podobno; zdi pa se, da pri očitnih štipen- distov izrazito prevladujejo teologi.

Če zasledujemo zgodovino, ki jo je doživljal Stipendium Tifferniticum, še v 20. stoletje in pri tem presenečeni spoznamo eno nadvse redkih privatnih ustanov iz reformacijske dobe, ki obstajajo še danes, lahko tukaj navedemo le najvažnejše podatke o upravnem in finančnem razvoju te ustanove, in še to samo toliko, kolikor so dosegljivi iz razpoložljivih aktov. V tej zvezi pa se moramo odreči prikazu prave zgodovinskega razvoja ustanov in fundacij, zlasti na Württemberškem, ki bi bil potreben za polno razumevanje.¹²⁹

weil es der stiftung zuwider wäre. kein solch gewiß jus auf ihre landkinder in solchem stipendio schöpfen und zuaignen, sondern es jederzeit zu unsers als des landsfürsten gefallen und gelegenheit stehen sollte, in dem wir uns doch zugleich (wie unser fürstlicher geliebter herr vatter christseeliger gedächtnus vor uns auch gethan) füraus wie bißher zu der ehr Gottes und befürderung der allein seligmachenden reinen lehr also zu erzeigen genaigt seyen, daß unser christlicher eyer gespührt werden soll: Rupel (kot op. 6), 26, pismi teologov 24 s., k Trubarjevemu pismu gl. zgoraj op. 8, k temu še HStA A 280, Bü. 178 (o Krištofu in Mavriciju Faschangu); prim. tudi v op. 106 omenjeni Extracte.

¹²² Tako npr. 1596 Jakoba Tulščaka in Tomaža Spindlerja, sina umrlega ljubljanskega superinten- denta Krištofa Spindlerja (ki je bil doma iz Göppingena); gl. o tem in vseh v nadaljevanju imenovanih tiferntih: Elze (kot op. 6), register (za Kranjce), Hermelink (Matrikeln I in II, kot op. 114) in akte o sprejemu tiferntov v EvStA in HStA.

¹²³ Neki odluk z dne 6. 9. 1606 celo predpisuje, da je treba tifernte obvezati, da takoj sprostijo mesto, če pride kak Kranjec in če sicer ni prostih mest. Ta nepraktična in v bistvu zastarela določba je bila naslednje leto umaknjena (11. 8. 1607): EvStA K 5, F 3, fasc. 2 (originala).

¹²⁴ Krištof Knaffel 1604 in Janž Sumrakh (Summeregger) 1611.
¹²⁵ Tako več potomcev Krištofa Spindlerja v celem 17. stoletju, neki Konrad Sebastian Eiselin, sin nekega izgnanega Kranjca v Freudenstadtu, 1621 in Johann David Flattich iz Kirchheima/Neckar (ex linea materna ein geborener Crainer) 1655.

¹²⁶ EvStA K 5, F 3, fasc. 2 (prim. Hermelink I, št. 169, 109).

¹²⁷ Prav tam (Hermelink I, št. 216, 74).

¹²⁸ Utemeljitev za sprejem so bile potem pogostoma zasluge za cerkev, deželo in štipendij; v aktih se najdejo imena mnogih družin vodilnih teologov na Württemberškem v 17. in 18. stoletju (Cless, Gerlach, Oslander, Wölflin, Cellarius, Hochstetter, Zeller, Köstlin, Gmelin, Binder itd.).

¹²⁹ Prim. o tem Hans Liermann, Handbuch des Stiftungsrechts I: Geschichte des Stiftungsrechts. Tübingen 1963; za Württemberg npr. tudi Carl Weinheimer, Die Verwaltung der öffentlichen Stiftungen im Königreich Württemberg. Stuttgart 1880, zlasti 1—14.

Kapital Tifferrrove ustanove je od 1555 nalagala tübinska uprava Štipendija ali Duhovna uprava (Geistliche Verwaltung), tj. krajevna uprava cerkvenega premoženja, ki je tudi izplačevala določeni letni znesek 5 % obresti prokuraturi Štipendija. Današnji opazovalec je začuden, da obstajata oba ustanovna zneska, namreč 2320 fl. glavnice in 116 fl. letnih obresti, do leta 1836 v tej višini in da sta tako tudi vodena v letnih obračunih prokuratorja Štipendija.¹³⁰ Seveda pa se je vrednost teh zneskov sčasoma tako zmanjšala, da je bilo mogoče dotirati že v 17. stoletju s 116 fl. praviloma samo komajda dve in v 19. stoletju le še eno samo prosto mesto — in še tega ne stalno.¹³¹

Potem ko je bilo 1806 cerkveno premoženje sekularizirano in so funkcijo dotedanje Duhovne uprave prevzeli državni kameralni uradi (poznejši finančni uradi), je tübinski kameralni urad izplačal Tifferrnovo ustanovo Štipendijo (Stift) oziroma Evangelikičanskemu seminarju (Evangelisches Seminar). — taka je uradna oznaka od 1806 do 1928. »Z najvišjim sklepom njegovega kraljevega veličanstva« z dne 11. maja 1836 je potlej Tifferrnova ustanova prešla iz neposredne državne uprave v upravo Štipendija, pri čemer je bilo določeno, da naj se iz te ustanove, »kolikor dopušča znesek od obresti, od časa do časa v skladu z intencijo Štipendija vzdržuje en reven študent evangelikičanske teologije v tübinskem seminarju pod nadzorstvom kraljevega študijskega sveta. Uprava te ustanove naj bo naložena vsakokratnemu gospodarskemu upravniku seminarja.«¹³²

Do prve svetovne vojne je torej gospodarska uprava sproti za dobro varščino dodeljevala na ta način zamenjani kapital ustanove raznim najemnikom in ga je mogla sčasoma celo sistematično malce povečati. Sem ter tja za nekaj časa ni sprejela nobenega štipendista, pripisala obresti h glavnici in s tem še povečala letni dohodek. Tako je znašal kapital npr. 1845 že 3415 fl. 10 kr., kar je dalo v naslednjem letu 163 fl. 45 kr. obresti,¹³³ in leta 1875 je znašal kapital 4200 fl. ali po valuti, ki so jo tega leta vpeljali na Württemberskem, 7200 Reichsmark. Ta znesek se je pred prvo svetovno vojno že več kot podvojil, dohodki pa še zmeraj niso zadoščali za redno financiranje enega prostega mesta, tako da je bilo treba vstavljati premore in zahtevati od štipendistov, da naj iz svojega žepa poravnajo nepokriti ostanki stroškov (ki so znašali 1880 okroglih 400 mark in 1919 670 mark letno).¹³⁴ Pa vendar je bilo na ta način mogoče od 1850 do svetovne vojne zagotoviti uživanje Tifferrrove ustanove več kot ducatu študentov teologije. Pri tem je očitno revnost še igrala neko vlogo pri sprejemu štipendistov, slej ko prej pa je bila pozabljena ustanovitvena določba, po kateri bi lahko bili sprejeti tudi tujci, čeprav neka ekspertiza 1865 še enkrat opozarja na to.¹³⁵

Zadnji štipendist pred prvo svetovno vojno in s tem tudi zadnji od doslej vsega kakih 160 tifferrnitov od ustanovitve naprej je bil Robert Schäfer (1892—1956, nazadnje župnik v Großingersheimu). Z odlokom z dne 8. marca 1912 je bil za nazaj od jeseni 1911 sprejet v Tifferrnum, toda 1914 je moral zaradi vojne študij prekiniti

¹³⁰ EvStA Prokurator-Rechnungen (ohranjeni šele od 1625/26).

¹³¹ Po V. Schäferju (kot op. 108), 103 s., so se življenjski stroški študenta v Tübingenu dvignili z letno 25 fl. okoli 1550 še pred tridesetletno vojno na 50 fl. Dve primerjavi iz 18. stoletja: 1757 je stalo dvoje gosi za slovesno kosilo v Štipendiju ob obisku Augusta Hermanna Franceja skupaj 1 fl. (Leube, kot op. 91, 118), 1799 pa ena gos, ki jo imajo pojesti repetitorji na Martinovo, 2 fl. (prokuratorjevi računi 1799/1800, fol. 199); 1793 je bila zvišana plača repetitorjev s 50 na 100 fl. letno (Leube, Stiftsgeschichte 1770—1860, 80). Od uvedbe proračunskega gospodarstva 1819 je bila določena vrednost prostega mesta v Štipendiju za tifferrnita v višini 160 fl. (StA Ludwigsburg E 202, Bū. 627, št. 15), takó da je bilo mogoče tako mesto dodeljevati le neredno.

¹³² Stiftsophorat. Akten der Tyfferrnschen Stiftung: odlok od 23./28. 6. 1836. Koncepti tega in štirih nadaljnjih odlokov: StA Ludwigsburg E 202, Bū. 627, št. 20. Izplačilni postopek se je začel že 1832 (prim. prav tam, št. 5); ob tem postopku so pregledali akte za zgodovino te ustanove (prav tam, št. 5, 6 in zlasti 15). V odloku, ki ga je pred tem izstavilo notranje ministrstvo študijskemu svetu (13. 5. 1836), je predlog, da lahko sprejmejo vsaki 7 let enega štipendista za 4 študijska leta (prav tam, št. 17).

¹³³ StA Ludwigsburg E 202, Bū. 627, št. 34/35; naslednji podatki po glavnih knjigah gospodarske uprave (Oekonomieverwaltung, EvStA).

¹³⁴ Ta obveznost je obstajala že od 1860 (E 202, Bū. 627, št. 56). Sicer pa so morali od 1865 tudi tifferrniti, če so bili izključeni iz Štipendija ali so izstopili iz cerkvene službe, povrniti stroške (prav tam, št. 66—72 in EvStA Akten der Oekonomieverwaltung, Stiftungsakten Tyfferrntum 1865, 1870—1879 in 1906—1910).

¹³⁵ StA Ludwigsburg E 202, Bū. 627, št. 70 (ekspertiza Christiana Heinricha Dillmanna o vrašanju vrtnice stroškov).

in se je šele 1920 vrnil iz ujetništva.¹³⁶ Ker je Schäfer še zasedal štipendijo, ni bil od 1915 do 1919 sprejet noben nov štipendist in obresti so spet pripisali h glavnici. Kapital sam je bil naložen kot vojno posojilo, od katerega je bilo pričakovati 5 % obresti. 1919 je gospodarsko vodstvo Štipendija ugotovilo, da zdaj prvič znesek od obresti zadošča, »da bi v štipendijo stalno jemali enega štipendista«.¹³⁷ Toda ta možnost so bile le kratke sanje, kajti inflacija leta 1923 je tako zelo razvrédnotila znesek kapitala, vnesenega v »Reichsschuldbuch«, da zaenkrat ni bilo misliti na nadaljnje podeljevanje štipendij.¹³⁸ Pravno je ustanova 1928 po ločitvi cerkve in države, skupaj z drugimi 15 ustanovami pri Štipendiju (predvsem družinskimi in bibliotekskimi ustanovami), prešla iz državnega nadzorstva v roke Evangeličanskega višjega cerkvenega sveta (Evangelischer Oberkirchenrat). Decembra 1929 je bila večina teh ustanov združena v »Vereinigten Stipendienstiftungen des Evangelischen Stifts«; Tiffernova ustanova pa je ostala zaradi svojega posebnega namena v posebni upravi. Tega leta 1929 je znašalo premoženje Tiffernuma 2394, mark, od česar je dobila deželna cerkev od uprave državnih dolgov (Reichsschuldenverwaltung) neko »skrbstveno rento«, (»Wohlfahrtsrente«), v višini 256,50 mark letno; z njo seveda ni bilo mogoče financirati nobenega študijskega mesta.¹³⁹ Ko je 1934 nacionalno socialistična država zasegla vse v njenem smislu »neizkoriščene« ali zaradi »zgrešene namembnosti skupno blaginjo ogrožujoče«¹⁴⁰ fundacije, so lahko ustanove pri tūbinskem Štipendiju ušle tej usodi, ker je bilo dovoljeno ohraniti ustanove za bogoslužje, plačevanje duhovnikov in podobno in jih ne izročiti nacistični »Volkswohlfahrt«. Najbrž pa je tudi skromni obseg ravno teh ustanov ublažil požrešnost strankinih oblasti.

Konec druge svetovne vojne je znašal Tiffernov kapital že spet 7473 Reichsmark,¹⁴¹ ko se je premoženje ustanove spet skrčilo zaradi valutne reforme leta 1948, tokrat do popolne nepomembnosti. Zato so bile združene manjše ustanove Štipendija 1965 razpuščene in njih skupni kapital tedanjih ne več celih 300 DM dodeljen tekočim pravnim stroškom. S Tiffernovo ustanovo ni bilo mogoče ravnati tako, ker je bil preostanek njenega kapitala v višini 475 DM kot dolg (»Ablösungsschuld«) še zmeraj voden pri upravi dolgov nekdanjega reicha, zdajšnje Zvezne republike v Berlinu in je bilo treba čakati na zakonsko urejeno izplačilo tega zneska. Ko je stvar postala 1965 akutna, je bilo treba v obsežni korespondenci med Zvezno upravo dolgov, Univerzo v Tübingenu, Štipendijem in Višjim cerkvenim svetom razčistiti, kdo ima pravico do pravnomočnega razpolaganja s sproščenim denarjem. Šele po ustreznem razčiščenju tega vprašanja v prid Štipendija je bilo mogoče 1966 nakazati tako imenovani »Spitzenbetrag« 75 DM, in 1981 glavni znesek 400 DM, ki je bil sproščen šele tega leta. S tem je Štipendij spet neomejeno razpolagal z denarjem Tiffernove ustanove, ki ga je bilo skupaj z obrestmi, ki so se nabirale od 1955 v Berlinu po letni stopnji 4 %, leta 1981 vsega okroglih 1000 DM.

Vprašanje je bilo seveda, kaj naj se zgodi s tem sicer ne več pomembnim denarjem, ki pa je vendar določen za povsem jasen namen ustanove. Še 1981 sta se Eforat Štipendija in Višji cerkveni svet sporazumela, naj se ime in stvar Tiffernove ustanove »iz historičnih razlogov« ohranita in naj se razpoložljivi denarni zneski na novo naložijo v upanju na nadaljnji porast.¹⁴²

S tem stojimo pred presenetljivim dejstvom, da obstaja študijska ustanova Mihaela Tifferna brez vsake prekinitve že 430 let, da je preživela propad denarne

¹³⁶ Prav tam, št. 89/90 in EvStA (kot op. 134) 1912. Eforu Traubu, ki je imel to funkcijo od 1910, je bila ustanova sprva neznana, tako da je bil Schäfer sprejet za nazaj. Ali je 1920/21 spet nadaljeval študij kot Tiffernov štipendist, še ni pojasnjeno, vsekakor je to 1919 nameraval (št. 190).

¹³⁷ Prav tam, št. 90 (28. 5. 1919). Obresti so znašale to leto 756,50 mark, stroški štipendije 670 mark. ¹³⁸ Naslednje po aktih v Landeskirchliches Archiv [LKA] Stuttgart, Altregistratur Stift VI: Stiftungen (1928—1966), in pri Evang. Stift, Ephorat (akti »Tyffernsche Stiftung« 1965—1981).

¹³⁹ Po neki notici iz leta 1934 bi bilo tedaj potrebnih vsaj 10.000 mark temeljnega kapitala, da bi se lahko od obresti vzdrževal en študent (11. 6. 1934, LKA).

¹⁴⁰ Liermann (kot op. 129), 286 s. (zadnji formulaciji iz 1935/39).

¹⁴¹ LKA (kot op. 138), Rechnungsprüfungsbericht od 5. 5. 1947 za 1945.

¹⁴² Tako Evangelisches Stift v pismu 29. 6. 1981 in odlok evang. višjega cerkvenega sveta (Evang. Oberkirchenrat, AZ 22.355, Nr. 9/4) od 5. 8. 1981; ustanova je torej »pravno nesposobna (fiduciarna) ustanova«, »nicht rechtsfähige (fiduziarische) Stiftung«.

vrednosti, dve domala uničujoči inflaciji in veliko umiranje ustanov v našem stoletju ter da bi jo bilo mogoče ponovno oživiti. Séveda: v 16. stoletju je bilo mogoče s kapitalom, ki ga je zapustil magister Tiffernus, vzdrževati v Štipendiju štiri študente skozi eno leto; danes, bi lahko od obresti od preostalega kapitala živel en študent ravno še štiri dni. Pa ni treba, da bi tako ostalo. 1986 praznuje, tübingški Štipendij, ki je ponosen na tako bogato tradicijo, 450-letnico svojega obstoja. Ta jubilej bi bil zagotovo zelo primeren povod, da bi z novimi prispevki omogočili Tiffernovi ustanovi, da bi financirala eno brezplačno študijsko mesto v Štipendiju za kakega revnega študenta teologije — morda čisto izrecno v Tiffernovem smislu iz ene od protestantskih cerkv v diaspori v Jugovzhodni Evropi. V tej zvezi naj spominimo na to, da so prijatelji in nekdanji člani tübingškega Štipendija 1936 ob jubileju z znatnim darom ne le omogočili razširitev kapele, ampak da je celo tedanja država, ki nikakor ni bila naklonjena cerkvi in izobraževanju njenih teologov, nakazala Štipendiju jubilejni dar v višini 15.000 RM.¹⁴³ Vsaj približno enakovreden prispevek k jubileju 1986 bi lahko zagotovil, da bi Tiffernum v celoti izpolnjeval svojo funkcijo v skladu z ustanovno listino za enega stalnega štipendista ... Toda kakor koli že se bo odvijala zgodovina Tiffernove ustanove v prihodnje: Tübingški Štipendij in württemberska cerkev imata v vsakem primeru dovolj razlogov, da se v jubilejnem letu Štipendija — in ne le v njem — hvaležno spominjata Mihaela Tifferna s Kranjskega, vzgojitelja, prijatelja in svetovalca vojvode Kristofa, enega najbolj veliko-potenznih pospeševalcev tübingškega Štipendija.

Avtor te razprave je na simpoziju ob 400-letnici Primoža Trubarja — bil je od 3. do 8. novembra 1986 na univerzi v Tübingenu — pod naslovom »Primož Trubar in tübingška Tiffernova ustanova« (»Primus Truber und die Tübinger Tiffernstiftung«) poročal o Tiffernumu. Pri tem je lahko predstavil 10 doslej neznanih Trubarjevih pisem (to je nekako 12 % vseh objavljenih pisem slovenskega reformatorja), ki so se ohranila v aktih Tiffernuma in ki znova nazorno potrjujejo Trubarjevo zavzemanje za to ustanovo. Ta pisma (iz let 1568 do 1585, štiri lastnoročna, tri z lastnoročnim podpisom) naj bi doživela posebno objavo, skupaj z ustreznimi spremnimi pismi in odgovori ter, če bo mogoče, z nekaj siceršnjimi akti, ki se tičejo Tiffernuma. Nelahka naloga za prihodnost bo tudi zbrati iz aktov in objaviti celoten seznam tiffernitov. K sklepu zgornjega članka je danes mogoče še pripomniti, da se v Trubarjevem jubilejnem letu žal ni posrečilo »spet napolniti« Tiffernove ustanove, kakor predlaga avtor; vendar pa ima vodstvo württemberske cerkve konkretne načrte, da bi bilo v primeru potrebe v tübingškem Štipendiju na razpolago prosto mesto za kakega slovenskega protestantskega študenta teologije.

Prevedel Primož Simoniti

Zusammenfassung

DER HUMANIST MICHAEL TIFFERN (1488/89—1555), MENTOR HERZOG CHRISTOPHS UND MÄZEN DES TÜBINGER STIFTS

Christoph Weismann

Der Beitrag behandelt auf der Grundlage umfangreicher, bisher nicht ausgewerteter Akten (vor allem des Hauptstaatsarchivs Stuttgart) die Lebensstationen, die ans Tübinger Stift gelangte Bibliothek und die Studienstiftung des aus Krain stammenden Humanisten Michael Tiffernus.

Tifferns Lebensstationen. Geboren 1488/89 an unbekanntem Ort im heutigen Slowenien, wurde Tiffern als ein von den Türken geraubtes und ausgesetztes Findelkind in Tüffer (Laško) erzogen und erhielt auf der Universität Wien seit 1505 (oder 1511) als Stipendiat der »Lamburse« eine gründliche humanistische Ausbildung. Nach einer nicht näher bekannten Tätigkeit in Gurkfeld (Krško) und dem Magisterexamen (1523) lehrt Tiffern an der Wiener Universität, bis er 1527 von König Ferdinand zum Erzieher des jungen Prinzen Christoph von Württemberg (1515—1568) an den Hof in

¹⁴³ Leube, Stiftsgeschichte 1770—1950, 448 in 647; prim. tudi Kirchlicher Anzeiger für Württemberg 45 (1936), Festnummer zum 400 jährigen Bestehen des Tübinger Stifts, 12.

Wiener Neustadt berufen wird. Christoph, der Sohn des von Habsburg aus seinem Stammland vertriebenen Herzogs Ulrich, erhält durch Tiffern eine breite und solide Bildung, und der Krainer bleibt lebenslang der zuverlässige Freund, Berater und Begleiter des Herzogs. Daß dieser zu den gebildetsten Fürsten seiner Zeit gehörte und später eines der vorbildlichsten Schul- und Bildungssysteme des 16. Jahrhunderts in seinem Land errichtete, kann letztlich mit als Verdienst Tifferns gelten. Die weiteren Schicksale des Herzogs sind auch diejenigen seines Mentors: der Aufenthalt in der Steiermark (1529/30) und am Kaiserhof (1530—1532), die Flucht aus der kaiserlichen Zwangsobhut nach Bayern, der innere Weg zum Protestantismus, Christophs Jahre in Frankreich (1534—1542) und diejenigen als Statthalter seines Vaters in Mömpelgard (1542—1550) und schließlich nach Ulrichs Tod seit 1550 seine Zeit als regierender Herzog von Württemberg in Stuttgart. Dort starb Tiffern nach längerer Krankheit am 11. April 1555 und wurde in der Stiftskirche begraben.

Tifferns Nachlaß. Da Tiffern ohne Verwandte und Erben starb und auch kein schriftliches Testament hinterlassen hatte, wurde sein nicht unbeträchtliches Vermögen in einem sorgfältigen, vom Herzog selbst in allen Phasen geleiteten Nachlaßverfahren, dessen Akten nahezu vollständig erhalten sind, verteilt. Zunächst wurde die gesamte Habe inventarisiert und ihr Wert geschätzt, wobei vor allem ein reicher Weinvorrat, mehrere Stücke Vieh, Silbergeschirr, Tifferns Bibliothek und eine Geldschuld des Herzogs bei Tiffern in Höhe von 2250 Gulden zu Buche schlugen. Vier enge Vertraute Tifferns, die Theologen Johann Engelmann und Matthäus Alber, der Arzt Martin Stürmlin und der Apotheker Cyriakus Horn erstatten auf Bitten des Herzogs Gutachten über den letzten Willen des Verstorbenen, wobei bereits die Stiftungen nach Tübingen im Mittelpunkt stehen. Die herzoglichen Spitzenbeamten Balthasar von Gültlingen und Sebastian Hornmold fertigen schließlich ein umfangreiches Schlußgutachten (datiert vom 8. Mai 1555), nach dem die Verteilung des Nachlasses vorgenommen wird. Demnach erhalten Tifferns vier Bedienstete gute Abfindungen, einige Freunde Geld- und Sachgaben, das Sondersiechenhaus und der Armenkasten in Stuttgart größere Geldbeträge und schließlich das Tübinger Stift Tifferns Bibliothek und einen Betrag von 2320 Gulden für eine Studienstiftung.

Tifferns Bibliothek. Anhand des kurz vor seinem Tod erstellten und bei den Nachlaßakten vorhandenen Katalogs der 359 Bände von Tifferns Bibliothek läßt sich diese erschließen als eine ansehnliche, etwa dem Umfang einer damaligen guten Professorenbücherei vergleichbaren Humanistenbibliothek. Die Schwerpunkte des überwiegend in lateinischer und griechischer Sprache gehaltenen Bücherbesitzes sind die klassische antike Literatur, die Kirchenväter und die Reformatoren. 311 Bände dieses Nachlasses kamen im September 1557 bestimmungsgemäß ans Tübinger Stift und bildeten dort den Grundbestand der vom Herzog für die damalige Zeit überdurchschnittlich geförderten ersten protestantischen Studentenbibliothek in Deutschland. Entgegen bisheriger Auffassung hat somit Tiffern als deren Gründer und erster Mäzen zu gelten.

Tifferns Studienstiftung. Gemäß Tifferns Plan erhielt das Stift außerdem noch einen namhaften Kapitalbetrag aus dem Nachlaß, mit dessen Zinsen vier Freistellen (Kost, Logis und Büchergeld) am Tübinger Stift errichtet wurden. Nach der »Verschreibung« vom 10. Juli 1555 werden damit vier ehrbare, fromme, bedürftige, aus Württemberg oder aus dem Ausland kommende und mit guten Zeugnissen versehene Theologiestudenten gefördert. Durch dieses »Stipendium Tifferniticum« konnten erstmalig Nichtwürtemberger ein kostenfreies Studium im Stift erhalten. Die ersten Tifferniten wurden 1557 ins Stift aufgenommen und bereits 1558 erhielten die ersten zwei von insgesamt etwa 50 im 16. Jahrhundert in Tübingen studierenden Krainern das Stipendium. Primus Truber, der sich bis zu seinem Tod 1586 eifrig für diese Studenten einsetzte, konnte bei den Herzögen Christoph und Ludwig erreichen, daß man jeweils immer zwei der vier Freiplätze Krainern vorbehielt. Als im Zuge der Gegenreformation die Krainer ausblieben, waren bis ins 20. Jahrhundert meist Württemberger die Nutznießer der zuletzt durch die Geldentwertung immer schwächer werdenden Studienstiftung. Nachdem der letzte Tiffernit etwa zur Zeit des Ersten Weltkrieges das Stipendium genossen hatte, schrumpfte der Kapitalbetrag durch die zwei Inflationen unseres Jahrhunderts so stark zusammen, daß heute kein Studienplatz mehr damit finanziert werden kann. Gleichwohl ist die Stiftung Tifferns eines der ganz wenigen heute noch bestehenden Stipendien des 16. Jahrhunderts und bietet die Möglichkeit zu erneuter Dotierung und Bestimmung im Sinne des Stifters.

Anschrift:

Dr. Christoph Weismann, Pfarrer, D-7239 Trichtingen, Kirchstraße 24 (Bundesrepublik Deutschland)